

Оксана Ципердюк

**РЕЛІГІЙНА ЛЕКСИКА В НОВЕЛАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА:
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті розглянуто лексико-семантичні особливості релігійної лексики в художніх текстах В. Стефаніка. Досліджено репрезентацію різних груп сакральних номінацій, звернено увагу на пряме та переносне вживання релігійних лексем, їх системні взаємовідношення.

Ключові слова: релігійна лексика, новела, Василь Стефанік, християнський світогляд.

Оксана Цыпердюк

**РЕЛИГИОЗНАЯ ЛЕКСИКА В НОВЕЛЛАХ ВАСЫЛЯ СТЕФАНЬКА:
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ**

В статье рассматриваются лексико-семантические особенности религиозной лексики в художественных текстах В. Стефанька. Исследовано репрезентацию разных групп сакральных номинаций, обращено внимание на прямое и переносное употребление религиозных лексем, их системные взаимоотношения.

Ключевые слова: религиозная лексика, новелла, Василь Стефаньк, христианское мировоззрение.

Oksana Tsyperdjuk

**RELIGIOUS VOCABULARY IN SHORT STORIES BY VASYL STEFANYK:
LEXICAL-SEMANTIC ASPECTS**

The article deals with the lexical-semantic features of religious vocabulary in artistic texts by V. Stefanyk. It was investigated representation of different groups of sacred nominations, attention was drawn to the direct and figurative use of religious lexemes, their system relationship.

Key words: religious vocabulary, short story, Vasyl Stefanyk, Christian worldview.

Актуальність нашого дослідження впливає з потреб сьогодення, “коли українська громадськість в пошуках аксіологічних орієнтирів звертається до духовних начал християнства” [7]. У літературознавстві вже були спроби розглядати особистість Василя Стефаніка та його творчість у світлі

християнського віровчення, закономірно в цьому контексті звертали увагу й на окремі релігійні поняття (див., напр.: [6; 7; 13]). Релігійну лексику в новелах В. Стефаника мовознавці зазвичай розглядають принагідно, зокрема М. Крупа, досліджуючи відображення релігійного світогляду українців у художній прозі кінця ХІХ – початку ХХ століття [8], Я. Баран, аналізуючи фразеологізми у творах новеліста [2], З. Каспришин і М. Лесюк, вивчаючи функції дієслова в семантико-граматичній архітектоніці Стефаникових новел [3, с. 122], О. Грещук, простежуючи роль словотвірних засобів у художньому тексті [3, с. 113-114], М. Скаб, характеризує концепт “душа”, зокрема його вербалізацію в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. [9]. Проте є вже й наукові розвідки, повністю присвячені тим чи тим проблемам функціонування релігійної лексики в мовостилі В. Стефаника. Так, А. Данілова на матеріалі творів митця розглядає концепт “хрест” [5]. В одній зі статей ми проаналізували функціональне навантаження релігійних номінацій у новелах В. Стефаника [14].

Мета цієї статті – дослідити лексико-семантичні особливості релігійної лексики в новелістиці В. Стефаника, зокрема простежити репрезентацію різних груп сакральних номінацій в аналізованих творах, звернути увагу на пряме та переносне вживання релігійних лексем, їх системні взаємовідношення.

Сакральні номінації в малій прозі В. Стефаника вживаються майже в усіх текстах аналізованої збірки “Кленові листки” [11], за винятком новели “Лан”. У зв’язку з цим, а також з огляду на слова І. Франка, який вважав, що “Стефанік – абсолютний пан форми”, “ніде не скаже зайвого слова” [12, с. 272], вважаємо, що їх функціонування в аналізованих художніх текстах не випадкове (детальніше про роль релігійних назв у новелах В. Стефаника див.: [14]).

Насамперед увагу привертають релігійні лексеми в назвах творів (“Ангел”, “Гріх”, “Камінний хрест”, “Побожна”, “Святий вечір”). Наповнені християнським змістом, вони попередньо налаштовують читача на відповідну тональність, є першими сигналами, що концентровано передають тему твору, зрідка проливають світло й на його ідейне наповнення. Зрозуміло, що семантичний простір відповідної релігійної номінації конкретизується в тексті.

У більшості новел В. Стефаніка релігійні лексеми не винесені в заголовки, але зчаста вживаються в тексті й представляють найрізноманітніші лексико-семантичні групи християнських назв. Зазвичай номінації, пов'язані із сакральною сферою, уживаються в аналізованих творах у прямому, релігійному, значенні, і мають позитивне забарвлення. Вони є мовними знаками християнського світобачення героїв, виявом їх глибокої віри в Бога.

До найчастотніших релігійних найменувань належить лексема *Бог*, що є власною назвою надприродної істоти в християнстві. У новелах переважно збережено сакральний християнський зміст цього оніма: “Творець і володар Всесвіту, усього суцього, який керує світом” [10, с. 569]. Із таким самим значенням рідше вживаються номінації *Господь*, *Господь Бог*, *Пан Біг*. Прикметно, що В. Стефанік майже не використовує назв окремих Божих осіб, відображаючи таким чином особливості розмовного мовлення. Виняток становить їх уживання в уривках молитовних текстів, напр.: – *Мнеоці, і Сина, і Світого Духа, амінь. Очинаш, іжи єс на небесі і на землі...* (с. 50, “Новина”; тут і далі, покликаючись на текст аналізованої збірки новел В. Стефаніка [11], у круглих дужках подаємо лише сторінку та назву новели; релігійні оніми відповідно до сучасних правописних норм пишемо з великої літери).

Теоніми *Бог*, *Господь*, *Господь Бог* зчаста виступають у ролі адресата мовлення, до якого звертаються герої новел, висловлюючи свої прохання або навіть незадоволення: *Боже, ти подаруй мені решту моєї дороги, бо я не годен вже йти!* (с. 97, “Дорога”); *Господи, не карай ні тежко – бідну одову* (с. 46, “Шкода”); *Прости мені, Господи милосердний* (с. 99, “Скін”); *Господи Боже, із замолоду то ти рідше до мене приступав із моїм гріхом, а тепер ні на годину не відступаєш* (с. 185, “Межа”); *І чому ти, Боже, не благословив їх? І відтоді я тебе, Боже, не боюси!* (с. 186, “Межа”). Більш емоційно насаженими є повтори звертань, їх уживання в пестливій формі, що допомагає авторові змалювати горе, відчай героїв, напр.: *Боже, Боже, найди мені лік* (с. 31, “Катруся”); *Боже, Боже, за що ні так тежко караєш?; Божечку, Божечку, найди мені смерть* (с. 43, “Осінь”).

У наведених прикладах онім *Бог* та його синоніми актуалізують переважно негативно забарвлені семи ‘кара’, ‘страх’, проте загалом новели засвідчують в аналізованих теонімах більший вияв сем із позитивними конотаціями: ‘всесильність’, ‘допомога’, ‘святість’, ‘милосердя’, ‘втіха’, ‘доброта’, ‘справедливість’. Пор.: *А так мені Бог годив, що що загадаю, та й маю; Ой синку, тото ті Бог файний талан дав у руки, нема такої днини і години, аби-м Богові світому не декувала за тебе* (с. 25, “Майстер”); ... *Господи милосердний, ба що-м так глибоко зогрішив, що женеш ні за світові води?; Не раз, як днинка кінчилася, а я впаду на ниву та й ревню молюси до Бога: Господи, не покинь ні ніколи чорним кавалком хліба...* (с. 58, “Камінний хрест”); ... *Тото, небого, десь б’єш головов у стіни, тото до Бога ридаси!* (с. 11, “Стратився”); *У Бога нема, що цес файний, а цес старий, а цес бідний, у Бога всі однакі; що має Бог дати, то дасть і найбільшому і найбагатшому...* (с. 27, “Майстер”).

Сакральне наповнення зберігають аналізовані теоніми, на наш погляд, і в складі стійких зворотів, напр.: *Здайтеси на Бога – може, вас потішить...; Лиш один Бог знає, як я тот грейцір гірко претала, заки наплетала...* (с. 45, “Шкода”); *Бо за свою газдиню ти ласки в Бога не доступиш* (с. 78, “Святий вечір”); *Певне, що п’єному добре спати, так і Бог приказав* (с. 121, “Палій”). Серед фразем із релігійними компонентами *Бог, Господь, Пан Бог* переважають етикетні вирази, що виражають здебільшого застереження-прохання (напр.: ... *а як, не дай Боже, виросте, то буде блукати без мня наймитюгою* (с. 187, “Гріх”); *Такий я страх дістав, що най Бог боронить!* (с. 26, “Майстер”); *Най Пан Біг хоронить кожного доброго чоловіка...* (с. 27, “Майстер”); *Ти так страшно гориш та так кашляєш, що най Бог сохранить!* (с. 30, “Катруся”); *Молиси за мене, най мене Бог хоронить* (с. 121, “Палій”); *Але рівно не дай Боже нікому доброму на жіночий розум перейти!* (с. 55, “Камінний хрест”)); побажання (напр.: *Може, кажу, Бог вам pomoже, як здастеса на него. Най вам Бог дасть якнайліпше* (с. 45, “Шкода”); *Куме Іване, дай вам Боже прожити ще на цім світі, та най Господь милосердний щасливо запровадить вас на місце та й допоможе ласков своєв наново газдов стати!* (с. 55, “Камінний

хрест”)); прощання (...*та й ідїть собі з Богом* (с. 67, “Засідання”)); побажання померлим (...*а так най жінка з Богом спочиває на могилі...*(с. 71, “З міста йдучи”)); побажання, коли п’ють (*Дай Боже здоров’є, чоловіче, я до тебе нап’юси!* (с. 151, “Злодій”)); подяки (*Але мене ще, Богу дякувати, з пам’яті не вікинуло...*(с. 81, “Діти”)); *Їсти хочу, Богу дякувати!* (с. 174, “Діточа пригода”)).

Зрідка лексема *Бог* уживається у формулах мовленнєвого антиетикету – прокльонах, лайці: *Най тебе, чоловіче, Бог піб’є, де ти нам вік пустив марне і діти осиротив! ...Нічо ти не кажу, най ті Бог скарає за мене та й за діти!* (с. 18, “Лесева фамілія”); *Пий, на таке діло пий, я не бороню, але чо ти на мене лучив, бодай тебе Бог скарав!* (с. 152, “Злодій”). Більше таких стійких сполук із лексемами *чорт, дідько: Йй, чорт вас бери, менше буду роботи мати, а пенсія одна* (с. 177, “Воєнні шкоди”); *А то хами здеморалізовані, а то бидло, вони гадають дістати відшкодування? Чорта в зуби!* (с. 179, “Воєнні шкоди”); *...презентував кровавий вексель, а тайстру дідько знає, хто спорожнив* (с. 198, “Червоний вексель”); *Та який дідько з зубами з твоїми?* (с. 181, “Morituri”).

Стефаникові новели водночас засвідчують і десакралізацію лексем *Бог, Господь* у ролі вигуків, які виражають співчуття (– *Боже, Боже, як народові тісно стало жити, а як свєта надійдуть, та й нарід таки веселиться, – гадкувала собі баба* (с. 87, “Лист”)); *Та ще снів ми си недавно. Десь я беру воду з керниці, а він десь на самім споді у такі подерті кожушині, що Господи!* (с. 11, “Стратився”)); суму, жалю (*Боже милий, вже не годен я надточити тої нитки, що урвалася!* (с. 91, “Вечірня година”)); *Ех, Господи, як Каленик Золотий не хомне Касіяна у писок, аж повна миска нацюркотіла* (с. 169, “Суд”)); осуду, зневаги (*Боже, Боже, таку маєш гямбу нехарапутну, як у старої конини* (с. 28, “Побожна”)); страху (*Та лиш тому три роки, як Лєсь затягся; Господи, яка тогди буря зірвалася!* (с. 139, “Басараби”)) тощо.

Окрім оніма *Бог*, у новелістиці функціонують і спільнокореневі лексеми *Божий* “прикм. до Бог” [4, с. 91], *забожитися* “заст. Док. до божитися” [4, с. 376] (пор.: *божитися* “говорити “їй-богу” на підтвердження висловленого, присягатися Богом у тім, що сказане є правдою” [4, с. 91]), *по-божому* “2. розм.

Як годиться, як слід; добре”, *побожно* “прикм. до побожний 1, 3” [4, с. 990] (пор.: *побожний* “1. Який ревно виконує всі релігійні обряди; віруючий. 3. уроч. Сповнений найщирішої шани, безмежно відданий; благоговійний, шанобливий” [4, с. 990]): *Та вже воно правда, що від Божої моці ніхто не сховаєси...* (с. 27, “Майстер”); *Бігме, вас не боюси, бігме, і сто раз забожуси, що не боюси* (с. 152, “Злодій”); *Аді, приніс-сми вам хліба, та й горівки крішку, та й білу дранку, та обійдіть собі свѣта по-божому* (с. 76, “Святий вечір”). У новелі “Побожна” прикметник *побожний* втрачає релігійне позитивне наповнення й розвиває протилежне значення із забарвленням іронії, напр.: *Ото побожна!*; *Аді, які мені побожні, лиш фоста на заді хибує!* (с. 29, “Побожна”). Присвійний прикметник *Божий* зафіксовано й у складі стійкої сполуки *лишити на ласку (волю) Божу* “кинути напризволяще”, напр.: *...ци я маю лишити їх тут на ласку Божу та й тягнути голоден косов?* (с. 127, “Кленові листки”); *Я гадав, аби неправду корчувати, а то вони мене з корінєм вірвали, жінку вбили та й діти лишили на волю Божу...* (с. 88, “Лист”).

Із назв надприродних істот в аналізованих художніх текстах виявлено іменник *ангел* “1. рел. Надприродна істота, посланець, вісник Бога; зображується звичайно у вигляді юнака з крилами” [4, с. 29], який разом із похідним демінутивом *ангелик*, контекстуальним синонімом-перифразою *дитинка Божя* утворюють синонімний ряд. Пор.: *Там був голий ангел, що тримав у товстих руках дві червоні рожі* (с. 37, “Ангел”); *Межи ними був ангелик, та й я єго купила* (с. 37, “Ангел”); *Ой дитинко Божя, минув вік, як у батіг траснув!* (с. 37, “Ангел”); *Знаєте, як сирота плаче, то всі ангели плачуть...* (с. 88, “Лист”); *Аді, це ангели перед смертев показуються* (с. 98, “Скін”).

Найменування святих осіб представлено лексикалізованими сполуками *Матір Божя, Матінка Христова, Николай свѣтий, Зарваницька Матір Божя: Але прийшла на поміч Матір Божя з образів. Та не хотіла довго помагати. Одної ночі прийшла та й сказала: “Більше тобі помагати не буду. Ходи зі мною”* (с. 184, “Нитка”); *Ой вже я си покликкала і на днинку, і на Зарваницьку Матір Божу...* (с. 45, “Шкода”); *Ще гірше скулився та й взявся молити: –*

Матінко Христова, усім добрим людем стаєш на поратунок. *Николаю святий*... – та й бився в груди (с. 12., “Стратився”). Уживання двох останніх релігійних номінацій у ролі молитовного звертання зумовило їх пестливу (*Матінко Христова*) та діалектну (*Николаю святий*) форми.

У двох новелах засвідчено апелятив-субстантивант *святі* (одн. *святий*) “Люди, які все життя присвятили служінню Богові і після смерті визнані церквою небесними заступниками віруючих” [4, с. 1301]: *Над заходом червона хмара закаменіла. Довкола неї зоря обкинула свої біляві пасма, і подобала та хмара на закервавлену голову якогось святого* (с. 9, “Виводили з села”); *Отак сидиш допізна з молодими парубками, байка іде така безконечна і страшна, що святі на образах ховаються у свої яскраві шати* (с. 199, “У нас все свято”).

Негативну семантику мають лексеми *грішник* “Той, хто має гріхи, грішить” [4, с. 262], *грішниця* “Жін. до грішник” [4, с. 262], які вступають в антонімічні відношення відповідно з іменниками *святий*, *свята*: *Я слабий вже, довго вам не допоможу, але доки ще лажу, то буду за вами ходити, як грішник, і благати вас: не відкидайте мене...* (с. 159, “Такий панок”); *Подобала хата на якусь закляту печеру з великою грішницею, що каралася від початку світа та до суду-віку каратися буде* (с. 39, “Сама-саміська”).

Семантична група “Прибічники релігійних учень” представлена у В. Стефаника лише лексемою *хрестянин*, яка має виразний розмовний колорит (пор. літ. *християнин* “Той, хто визнає християнство” [4, с. 1573]): *Люди, ви не страхайтеся, що Тома вповідає, бо як він вам розповість, то вже мете знати, як воно цукається до хрестянина* (с. 144, “Басараби”). Іменникові *хрестянин* значенням певною мірою протиставляються субстантиви *кальвін* “недовірок” [11, с. 208] (пор.: *недовірок* “2. заст. Той, хто зрікся своєї віри або недостатньо вірить у Бога, духів і т. ін. 3. зневажл. Людина, позбавлена хороших рис; виродок, негідник” [4, с. 755]), *невіра* “2. розм. Недовірлива, маловірна людина. 3. розм. Нехристиянин або той, хто не вірує в Бога; безбожник. // Уживається як лайливе слово” [4, с. 751], позначені конотаціями зневажливості: *Мамко, мамко, то-с ні дала за кальвіна, тото-с ми світ зав’їзала! Аді, в неділю береси бити!*

(с. 29, “Побожна”); *Ти, кальвіне!* (с. 126, “Палій”); *Пустив го, невіра, марне* (с. 27, “Майстер”). Апелятив *кальвін*, імовірно, виник шляхом переосмислення оніма *Кальвін* (Кальвін – видатний діяч Реформації, засновник протестантської течії – кальвінізму, 1533 р. зрікся католицизму і створив першу громаду своїх прихильників. Жорстоко переслідував противників свого вчення [15, с. 175]).

Найбільш репрезентативними серед назв осіб є номінації на позначення служителів релігійного культу. Цілий синонімічний ряд утворюють лексеми *nin* “розм. Духовне звання у православній церкві, середнє між єпископом і дияконом. // Служитель релігійного культу, який має це звання й здійснює богослужіння” [4, с. 973], *ксьондз* “Польський католицький священник” [4, с. 594], *священик* “церк. Служитель культу православної церкви, за саном середній між дияконом і єпископом, а також особа, що має цей сан; служитель культу, який відправляє церковну службу; ієрей” [4, с. 1301], *єгомость* “піп” [11, с. 207], *рабін* (літ. рабин) “Служитель культу і духовний керівник єврейської релігійної громади” [4, с. 1194]. Найчастотнішими є лексеми *nin*, *ксьондз*, уживання яких виявляє як нейтральне або позитивне ставлення автора та його героїв до названих цими словами осіб, так і негативне. Прикметно, що недоброзичливих оцінок стосовно інших служителів релігійного культу в новелах не простежується. Пор. у контексті: *Аді, отам коло воріт та nin проці казав. Увесь мир плакав. Поредна, каже, жона була, працювала...* (с. 8, “Синя книжечка”); *Я з попом собі не заходжу, бо то гроші коштує...; То ти радикал та й не даєш попові з себе шкіру здирати?* (с. 111, “Май”); *А ви гадаєте, що nin має право такого ховати на цвинтарі?!* (с. 140, “Басараби”); *Робив таку політику, що мужиків не мав за ніц, попам не кланявся та мав великий жаль до Польщі і до начальника стації* (с. 196, “Червоний вексель”); *Приходжу, поцілував ксьондза в руку...* (с. 26, “Майстер”); *Аби-м ходив, як дика звір, лиш кобих не видів ні тих жидів, ні панів, ні ксьондзів* (с. 59, “Камінний хрест”); *Десь давно то, бувало, ксьондзи гійкали на нарід, аби не пив, аби не гайнував...* (с. 65, “Засідання”); *Добре ксьондз із Грушевої казав...* (с. 66, “Засідання”); *Закликав я до себе нашого священника, розповів йому, лагоджуся на*

смерть... (с. 159, “Такий панок”); *А коби коло мої дитини і мамка, і нянька, і добродзейка ходила, коби мені люди всего наносили, то і я би, єгомость, знав, як діти вчити!* (с. 128,130, “Кленові листки”); *Ци рабін нас вінчев, чи ксьондз слюб давав?* (с. 15, “У корчмі”).

Релігійне християнське наповнення актуалізують у новелістиці В. Стефаника й багатозначні лексеми *дяк* (діал. *дєк*) “1. Служитель православної церкви, що допомагає священику під час богослужіння; псаломщик” [4, с. 333], *брат* “4. Член релігійного братства; чернець” [4, с. 95], *черця* “діал. Член релігійної громади, який прийняв постриг і дав обітницю вести аскетичне життя відповідно до монастирського статуту; монах” [4, с. 1599]. Напр.: *В їх хаті почав дяк перший раз читати книжки* (с. 104, “Давнина”); *За столом сидить ксьондз, старші братя, богачики, а дєк читає тоті казети, а ви покивуєте головами, як воли, ніби щось ви з того розумієте* (с. 123, “Палій”); *Та щось старший брат має на раді казати, – говорив вїт. Старший брат церковний, Василь, почав говорити...* (с. 67, “Засідання”); *Проше, братя, до хати, най вам файно подякую за колєдку* (с. 71, “З міста йдучи”); *Та якби вас тоті черці знали, що ви за чилєдинка...* (с. 29, “Побожна”). Лексема *брат*, як засвідчують приклади, переважно функціонує в складі описової сполуки *старший брат (церковний)*, якою називають авторитетного члена релігійної громади, що обраний з-поміж мирян і бере участь у церковному керівництві.

Номінацію *митрополит* “2. Вище звання православних і католицьких єпископів” [4, с. 669] ужито один раз: *Я мав один образ у хаті, так я його дєсь купив та й повісив, український образ українського митрополита* (с. 158, “Такий панок”). У новелі, звичайно ж, мається на увазі митрополит Андрей Шептицький, якого В. Стефанік дуже цінував, з яким був особисто знайомий і від якого неодноразово отримував матеріальну допомогу.

В аналізованій новелістиці виявлено й лексему *паламариха* “розм. жінка паламаря”, напр.: *То казала паламариха, що так цілу ніч Божу ним носило та мордувало* (с. 72, “З міста йдучи”). Її не подано в тлумачному словнику, де зафіксовано натомість у такому значенні лише іменник *паламарка* [4, с. 876].

Із християнським звичаєм хрещення пов'язане найменування особи кум
“1. Хрещений батько стосовно до батьків хрещеника і хрещеної матері; батько дитини по відношенню до хрещеного батька і хрещеної матері” [4, с. 596], ужите в новелах В. Стефаніка як у чоловічому роді, так і в множині (*куми*), яка синкретично позначає осіб і чоловічої статі (*кум*), і жіночої статі (*кума*
“1. Хрещена мати стосовно до батьків хрещеника і до хрещеного батька; мати дитини стосовно до хрещеного батька і хрещеної матері” [4, с. 596]).
Напр.: *Куме, ви це пусте говорите, так ніколи не буде, бо люди мають си плодити; Це було до дітей, а тепер він звернувся до кумів* (с. 127, 128, “Кленові листки”).

Достатньо великим числом назв представлені у В. Стефаніка оніми на позначення християнських свят (*Святий вечір* “Вечір перед Різдвом” [4, с. 1301], *Різдво* “Християнське свято народження Христа, що відзначається православною церквою 25 грудня за старим стилем” [4, с. 1226], *Великдень* “*церк.* Християнське весняне свято, присвячене воскресінню Боголюдини – Спасителя світу Ісуса Христа” [4, с. 118], *Перша Богородиця, Друга Богородиця* “Назва двох церковних християнських свят (перше – 15 серпня – день кончини Богородиці; друге – 8 вересня – день народження Богородиці” [4, с. 1108]), окремі з яких відображають діалектне мовлення персонажів (*Світ-вечер, Зелені свєта* “*церк.* Одне зі свят православної церкви, яке відзначається на п'ятдесятій день після Великодня і супроводжується прибиранням хати всередині та зовні зеленню” [4, с. 456]). Виявлені геортоніми є народними назвами відповідних релігійних свят, переважно мають прозору внутрішню форму і відрізняються від відповідних офіційних церковних найменувань. Із художніх текстів, де їх ужито, ми нерідко довідуємося також про звичаї й обряди, пов'язані з ними, їх значення в житті галицьких селян. Пор. в контексті: *Політичним арештантам-мужикам на Святий вечір* (с. 87, “Лист”); *Ще того Світ-вечера вони нам вечерю лагодили* (с. 77, “Святий вечір”); *Ви вже розум вістаріли, таже не мете на Різдво у такі нендзі сидіти!* (с. 76, “Святий вечір”); – *А в вас, мамо, на печі Різдво? Вінчую вас щєстєм, здоров'єм, аби-сте ще прожили межи нами, –*

віншував син мамі та й цілував у руку (с. 87, “Лист”); А Марію убирати треба на **Великдень**, а хлопчиська все роздеруть, бо знають, що мама наново нашіє (с. 184, “Нитка”); ...бо перепускався зі старою: вона – на **Першу Богородицю**, він – на **Другу**, вона – на **Великдень**, а він – на **Різдво** (с. 100, “Давнина”); Та що я вам кажу, дай Боже і вам здоровля, лиш не загрійте голови, як котрих **Зелених світ**: люди йдуть до церкви, село обмаєне, а ви лежите, як дуб’є, під любистком... (с. 182, “Morituri”). Для галицьких селян релігійні свята були певними часовими орієнтирами, напр.: ...до слюбу повитягала зі скрині такого плаття, що багачки зеленіли по снігові із зависті, бо це було по **Різдві** (с. 196, “Червоний вексель”).

Лише в значенні “2. Релігійне свято на честь якогось святого або якоїсь релігійної події” [4, с. 1571] актуалізована багатозначна лексема *храм*, що функціонує в тексті новели разом зі спільнокореновими похідними *храмувати* “розм. Відзначати храмове свято, брати участь у цьому святі” [4, с. 1571], *храмові* “Учасники храмового свята” (останнє слово відсутнє в тлумачних словниках): ...та й казав, аби файно вбиралася, бо підуть на **храм**; **Всі храмові** іззираються як на чудо; Та так вони **похрамували** (с. 74, “З міста йдучи”).

До одного з найчастотніших релігійних найменувань належить *церква* “1. Релігійна організація духівництва і віруючих, об’єднана спільністю вірувань та обрядовості. 2. Будівля, в якій відбувається християнське богослужіння” [4, с. 1583], яке вживається у 2-му значенні й називає сакральну споруду. Напр.: *Аді, гармата, гу-гу-гу, але вона в люди не стріляє, лиш у **церкви**, або в хати, або в школу* (с. 172, “Діточа пригода”). Церква для селянина є святим місцем, де настає просвітлення, де можна відмолити гріхи, пор.: *Але вкрала, що правда, то правда, та ще й з-під **церкви**!* (с. 70, “Засідання”); *А як тобі подієся така завороть у голові, та чому ж ти жінці не скажеш, чому до **церкви** не підеш?* (с. 142, “Басараби”). До церкви, відвідування якої щонеділі й у свята є обов’язком християнина, одягалися якнайкраще (*Я тебе файно вімию, вічешу, а завтра підеш зо мнов до **церкви**. Мама таку файну сорочечку і поясок дасть* (с. 21, “Мамин синок”). Церква – це місце, де звучить слово священника, думка

якого є важливою для сільської громади (*Піп у **церкві** прокляв мене, люди минали мене* (с. 187, “Гріх”)). Святість сакральної споруди, яка призначена для проповідування слова Божого, підкреслює антитеза *коршма – церква: Іван їх завойовував своєю бесідою. Робив із коршми **церкву*** (с. 25, “Майстер”).

Хоча іменник *церква* у 1-му значенні не зафіксований, але вживання похідного прикметника *церковний* засвідчує семантичні зв'язки саме з цим лексико-семантичним варіантом твірного субстантива (“1. Пов'язаний з церквою (у 1 знач.), з релігією, з богослужінням; встановлений, прийнятий церквою” [4, с. 1582]): *Чи пам'ятка, чи яке **церковне** свято, забагато свят* (с. 202, “У нас все свято”). Переважно ад'єктив *церковний* містить конкретизувальну сему ‘який належить церкві’: *Я би, до пса, вже нічо не казав, якби воно моє, але **церковне**, та треба його боронити, – оскаржував Василь* (с. 67, “Засідання”).

Щодо інших найменувань сакральних споруд, то досить часто натрапляємо на лексеми-синоніми *гріб* (розм., рідко), *могила*, ужиті в значенні “1. Яма для поховання померлого. // Місце поховання і насип, горбик на ньому” [4, с. 683]. Напр.: ... *Ей, коби дід мій та підвівси із **гроба!*** (с. 7, “Синя книжечка”); *Пішли ми з мамою на **могилу**; Лиш вишневий цвіт із **гробів** летів за мною, як коли би тим цвітом сестра і мама просили, аби-м не йшов...*(с. 94, “Вечірня година”). В одній новелі зафіксовано найменування *дзвіниця* “Вежа для дзвонів на церкві, при церкві або окрема будівля з дзвонами” [4, с. 292]: *То ще з тих, що від **дзвіниці** лишилися* (с. 67, “Засідання”).

Назви предметів церковного вжитку представлено в Стефаникових новелах такими лексемами: *хрест* у значенні “1. Предмет і символ культу християнської релігії, який являє собою стрижень з однією або кількома поперечками у верхній половині. // Молитовний жест християн – знак, що нагадує такий предмет, зображується перехресним рухом особливим чином складених пальців правої руки” [4, с. 1572], *образ* у значенні “1. Те саме, що ікона” [4, с. 815] (*ікона* “Живописне, мозаїчне або рельєфне зображення Бога чи святого, якому поклоняються віруючі; образ” [4, с. 491]), *свічка* у значенні

“1. Паличка воску, лою, стеарину з гнотом усередині, яку використовують для освітлення” [4, с. 1300], дзвін “Ударний сигнальний підвісний інструмент, звичайно із сталі чи бронзи, у вигляді порожнистої, зрізаної знизу груші, в середині якої вміщено ударник (серце)” [4, с. 292], хоругва у знач. “3. церк. Прикріплене до довгого держака полотнище (чи бляха) з зображенням Христа або інших святих, що його несуть під час хресного ходу” [4, с. 576] (пор.: “Церковне знамено – ікона на матерії, дереві, металі, прикріплена на довге древко, в вигляді римського знамена. Виносять хоругви в час хресних ходів” [1, с. 306]). Найчастотнішими є номінації *хрест*, *образ*, *свічка*. Пор.: *Будь-котрий молодий най вібіжить та най покропить хрест свіченув водицев, бо знаєте, що ксьондз на гору не піде. Прося я вас за це дуже грешно, аби-сте мені мого хреста ніколи не минали* (с. 58, “Камінний хрест”); *Потім поклав голову на хрест і почув від нього мороз* (с. 96, “Дорога”); *Лягли ви [слова] на мене, як лягає чорне каміння зломаного хреста на могилу в чужині!* (с. 161, “Моє слово”); *Якись панок поначіплював на підсіню таких образів, що на фіру не забрав би* (с. 37, “Ангел”); *Щось би-м сказав, та най мовчу, най шіную образи в хаті і вас яко грешних* (с. 55, “Камінний хрест”); *А це може бути таке, аби образ плакав?* (с. 159, “Такий панок”); *Знаєте, яке бідного, усе він рад, як до него прийде богач, бо як прийде богач, то образи ясніші стають, бо є кому під ними сідати* (с. 168, “Суд”); *Писану тайстру поклав під голови, в головах поклав свічку, аби горіла за страчену душу* (с. 13, “Стратився”); *Деся зсукали ще свічку та й казали, що якби-сте умирали, аби вам дати у руки і засвітити* (с. 134, “Кленові листки”); *В руках тримають малі погаслі свічки* (с. 135, “Похорон”); *З дооколичних сіл припливуть на ниви звуки дзвонів і будуть стелитися разом з росою по стернях...*(с. 106, “Вістуні”); *Минуло кільканадцять років, а перед Федорову хатчину принесли люди червоні хоругви. В хаті на лаві лежала його Катерина – велика і груба, аж страшна* (с. 117, “Палій”).

В. Стефаник вдається й до персоніфікації сакральних предметів, що робить мовлення новел більш художнім. Пор: *Горлаті дзвони над ним дзвонять, крисами голови доторкають; Дзвоніві серця відриваються від них, і падають*

йому на голову, і ранять (с. 99, “Скін”); *А хоругвами вітер носить та й питає: “А чоловік цієї жінки де подівси?” А подерта хорогва ему все каже: “В Станіславі, в криміналі!”* (с. 88, “Лист”).

У новелах функціонують і похідні іменники та дієслова, мотивовані назвами предметів церковного вжитку: *дзвінок* “1. Зменш. до дзвін” [4, с. 292], *дзвонити* “1. Викликати звуки, ударяючи в дзвін, калатаючи дзвінком або б’ючи по деяких предметах” [4, с. 292], *хрестик*, *хресток* “Зменш.-пестл. до хрест 1-4” [4, с. 1572] (іменника *хресток* словники не фіксують), *хреститися* “2. недок. Рухом правої руки зображувати знак хреста, звернений на себе” [4, с. 1572], *перехреститися* “2. тільки док. Робити знак хреста над собою” [4, с. 934]. Напр.: *Ви знаєте, що я собі на своїм горбі хресток камінний поклав* (с. 57, “Камінний хрест); *На її [труни] вічку білий тоненький хрестик, а ціла вона синя* (с. 135, “Похорон”); *А дзвінок на горі фурт дзвонить, і церкви нема, а дзвінок все дзвонить...* (с. 26, “Майстер”); *Стара коло него хреститься* (с. 185, “Межа”); *Глянув на небо, потім обернувся за куражкою, поспотрив долонею по голих грудях, перехрестився* (с. 138, “Сон”).

Лексема *хрест* зрідка функціонує і в нерелігійному значенні “3. Предмет у вигляді фігури з двох планок, брусків, смужок і т. ін., які перетинаються між собою... // Мітка, знак такої форми” [4, с. 1572], з яким пов’язані також похідний зменшено-пестливий іменник *хрестик* і прислівник *хрестом*: *Я, прошу, покладу знак своєв руков, аді хрестик, а ви підпишіть...; Не можна, – каже, – на векселях хрестів класти...* (с. 84, “Підпис”); *Ляг хрестом* (с. 138, “Сон”).

Номінацію *хрест* засвідчено і в складі фразем *до хресту носити* “тримати дитину під час обряду хрещення; бути хрещеним батьком або хрещеною матір’ю” [4, с. 1572], *хрестом стелитися* “догоджати комусь, плазувати”: *Баба тебе до хресту носила...* (с. 141, “Басараби”); *Хоч би Іваниха хрестом стелилася, то не допомогло* (с. 54, “Камінний хрест”).

Назви релігійних книг, молитов, пісень, обрядів представлені в аналізованих творах окремими прикладами: *Псалтир* “1. Одна з біблійних книг

Старого Завіту, що складається із 150 псалмів; Книга псалмів” [4, с. 1183], *молитва* “1. Дія за знач. молитися 1; моління. 2. Установлений текст, який промовляється, виголошується віруючими під час звернення до Бога, до святих” [4, с. 685], *Очинаш* (діал.) (1. *розм.* Молитва у віруючих християн” [4, с. 868], *коледка* (діал.) “1. Старовинна обрядова різдвяна пісня. 2. Обряд колядування” [4, с. 557], *коляда* (діал. *коледка*) “Старовинний обряд славлення Різдвяних свят піснями (колядками). // Те саме, що колядка 1.” [4, с. 557], *відпуст* “*церк.* 1. Молитва, якою відпускаються гріхи. 2. Місцевий церковний обряд, під час якого масово відпускаються гріхи” [4, с. 178]. Окрім цих сакральних найменувань, уживаються в тексті новел і спільнокореневі з ними слова: *молитися* “1. Звертатися до Бога, до святих з проханням, подякою; проказувати слова молитви” [4, с. 685], *колядувати* “1. Співати колядки, брати участь в обряді, пов’язаному з виконанням цих пісень” [4, с. 558], *заколядувати*, *заколідувати* (діал.) “*етн.* 1. Почати колядувати, співати колядку. 2. Проспівати колядку” [4, с. 396], *відколядувати*, *віколідувати* (діал.) “Закінчити колядувати” [4, с. 171], *переколідувати* (діал.) “Колядувати краще, голосніше, довше від кого-небудь, перемагати в колядуванні” (останнього дієслова словники не фіксують). Див. у контексті: ...*чи маєш Псалтир читати в церкві, чи цілу службу співати* (с. 200, “У нас все свято”); *Вечір ловив за очі, і баби вже не було видно, лише її молитви розходилися з печі по хаті* (с. 77, “Святий вечір”); *Має три роки та й геть Очинашу береси* (с. 22, “Мамин синок”); *Або дайтеся на відпуст Івана Сучавського; кажуть, що багато помагає* (с. 45, “Шкода”); *Дрантивим голосом цілу коляду відколядувала* (с. 78, “Святий вечір”); *Ой діти, моліться за грішного тата, він конає* (с. 186, “Межа”); *Тут арештанти як заколідують, то аж старий мур розсипаєси, аж ржа із тратів опадає; ...Як ще я хлопцем ходив колідувати, як ви, мамо, мене у тата здоволели, аби пустили у коледу, а потім як ми парубками вже ходили із скрипков колідувати. ...Колідуємо, а скрипка плаче межси нами, як дитина. Ми ще дужче, а скрипка рівно плаче, і ніколи ми її не могли переколідувати* (с. 88, “Лист”); *Бувало, прийдемо до него колідувати. Віколідуєм що віколідуєм, а він виходить із хати*

та й: *проше, братя, до хати, най вам файно подякую за коледку* (с. 71, “З міста йдучи”).

Зрідка натрапляємо у Стефаника на найменування богослужінь *служба, служба Божя* “7. Виконання в церкві релігійних обрядів; богослужіння” [4, с. 1345] та християнського таїнства *слюб* (літ. *шлюб*) у діалектному фонетичному оформленні: *Я, небоже, не буду до служби Божої тягнути. Терпи, як можеш, до післі служби, бо я тепер кров не буду пускати* (с. 181, “Morituri”); *Але у вдови – сім розумів, годила, забігала, до слюбу повитягала зі скрині такого плаття, що багачки зеленіли по снігові із зависті, бо це було по Різді* (с. 196, “Червоний вексель”). Зафіксовано й похідні, мотивовані цими релігійними назвами: пестливу форму *службека*, якої немає в тлумачних словниках, та прикметник *слюбний* (літ. *шлюбний*) “Стос. до шлюбу” [4, с. 1626], ужитий із конкретизувальною семою ‘народжений у шлюбі’: *Та би-м просив вас, аби-сте за нас наймили службеку...* (с. 57, “Камінний хрест”); *Коло неї раз по раз розкривається величенька дівчинка слюбна, з-перед війни* (с. 187, “Гріх”). Лексема *слюб* ужита і в складі стійкої сполуки *брати слуб* “Одружуватися” [4, с. 1626]: *Так, як слуб-сми перед ними брали, та так хоче перед ними віпроцитиси з тобов на смерть* (с. 57, “Камінний хрест”).

Невід’ємною складовою релігійної лексики є своєрідні абстрактні найменування. У В. Стефаника це лексеми *гріх, душа, віра, дух* (подаємо їх за порядком спадання частотності). Новеліст у своїх творах описує межові людські стани, переступи, які чинять або про які розмірковують герої в складних життєвих обставинах, що найчастіше вербалізовано лексемою *гріх* “1. рел. Порухення релігійно-моральних догм, настанов і т. ін. 2. Поганий, непорядний вчинок; якась хиба, помилка, недогляд. 3. у знач. присудк. сл. Напорядно, недобре; недозволено” [4, с. 262]. Одна з новел, як ми вже згадували, навіть має таку назву – “Гріх” (дет. про семантичне та функціональне навантаження лексеми *гріх* у цьому творі див.: [14]). Але і в інших новелах ідеться про гріх, що видно з їх назв, напр.: *Скажи є мені, кілька служеб наймати, кілька на бідні роздати, аби тобі Бог гріха не писав?..* (с. 13, “Стратився”); *...Але гріхи треба*

відпокутувати, Бог буком не б'є! (с. 122, "Палій"); Не знаю, хто за кого буде-м **гріх** мати, чи ти за мене, чи я за тебе? Але **гріх** мусить бути, таке зайшло, що без **гріху** не обійдеши (с. 151, "Злодій"). Контекст зчаста уточнює семантику лексеми **гріх**, пор.: Не скажу, бо що правда, то не **гріх** (с. 25, "Майстер"); Ти в неділю переш? Та то **гріх!** (с. 116, "Палій"); ...дивиси, аби-с дитини не стратила, бо стиду вже не покриєш, а **гріха** неспасеного докупишся (с. 118, "Палій"); Весна-красна, аді, ори собі, не роби сказів, а воли напій та й повертайси перед сонцем, бо за худобу більший **гріх**, як... (с. 138, "Сон"); **Гріх** голосити, як нема вмерлого (с. 175, "Пістунка"). Стефаникові герої-християни добре розуміють не лише сутність гріха, але й те, що його потрібно відпокутувати, за нього доведеться відповідати перед Богом: Дивиться око на тот давний **гріх**, що за него їм кара йде; **Гріх**, люди, **гріх** не минає, він має бути відкуплений! (с. 140, "Басараби"); **Гріху**, мій **гріху!** Я тебе відпокутую, і ти в мене виростеш великий, мій сину (с. 190, "Гріх"). Нерідко лексема **гріх** функціонує разом зі спорідненими словами **грішити** "1. Робити, чинити гріх (у 1, 2 знач.)" [4, с. 262], **гріхуватися** (від **гріхувати** "діал. Вважати винним когось" [4, с. 262]), **грішний** "1. Який наробив гріхів (у 1 знач.)" [4, с. 262], **нагрішити** "розм. Наробити гріхів, провинитися" [4, с. 709], **зогрішити** (рідко) "1. рел. Учинити гріх, порушивши релігійно-етичні правила" [4, с. 475]: *Що ти, старий, говориш, не **гріши!**; **Гріх** **гріхом**, а я землі і тепер не дам; Та як вона засне змордована, як та мама, що нагодувала діти та вкрилася білими пеленами, як лебідь крилом, то я **гріхувався** прокидати сніг, аби не змерзла і не пробудилася* (с. 185, "Межа"); *Ой діти, молитесь за **грішного** тата, він конає; Ой, діти, наш тато вже сконав у **грісі*** (с. 186, "Межа"); *Вже-м, відай, спокутувала усі **гріхи**, що-м **нагрішила**...* (с. 43, "Осінь"); *Господи милосердний, ба що-м так глибоко **зогрішив**, що женеш ні за світові води?* (с. 58, "Камінний хрест").

Лексема **душа** актуалізує в аналізованій малій прозі Стефаніка переважно основне значення "1. Внутрішній психічний стан людини з її настроями, переживаннями та почуттями. // За релігійними уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом

психічних явищ і відрізняє її від тварини” [4, с. 333]: *Писану тайстру поклав під голови, в головах поклав свічку, аби горіла за страчену **душу*** (с. 13, “Стратився”); *А щось мені вже дорогов на **душі** потенькувало* (с. 26, “Майстер”); *Аж нам си **душа** радувала...* (с. 30, “Катруся”); *Мама йде до дверей, за нею і спів іде, і муки з **душі*** (с. 99, “Скін”); *У слабім, уриванім голосі виливалася її **душа** і потихоньки спадала між діти і цілувала їх по головах* (с. 134, “Кленові листки”); *Сесі Басараби то на покаяніє людське родяться, і багатіють, і **душу** гублять; ...він [Гріх] чоловікову **душу** возьме і дасть на вічні муки...* (с. 140, “Басараби”); *Слово своє буду гострити на кремені моєї **душі** і, намочене в труті-зіллі, пускати буду наліво...*; *Сто раз розпускаю сили своєї **душі**, аби далекими світами відшукали мені щастя моє* (с. 162, “Мое слово”); *Ліс шумить, навіває на **душу** всілякі забаванки, то платви треба, до оглоблів до саний, то молодой смерічки на деревце весільне, багато люди потребують ліса* (с. 201, “У нас все свято”). У новелі “Діточа пригода” представлено народні уявлення про душу: *Вже плачеш, ніби то від кулі болить? Лиш дзенькне та вівертить діру в грудях, а **душа** тов дучков утече – та й по вас* (с. 172); *Дурна дівка, **душа** з мами пішла, а то вона, **душа**, і говорить, і дає хліба, і б’є...* (с. 174). Зрідка іменник душа вжито у значеннях “особа, людина”, “характер, натура, вдача”, напр.: *Та ще кілька я зашию, аби **душу** погодувати...* (с. 67, “Засідання”); *А так ішов разом з нами, бавився, в карти грав, а на старість таки показав московську **душу*** (с. 157, “Такий панок”).

Синонімом до лексеми душа в 1 знач. виступає іменник дух у 5 знач. [4, с. 332], який виявлено і в значенні “4. За міфологічними і релігійними уявленнями – добра або зла безплотна, надприродна істота, що бере участь у житті природи і людини” [4, с. 332]: *Озми собі пушку того **духу** та й пусти з-за стола...* (с. 147, “Озимина”); *А були такі часи, коли я не вилазив із церкви, як був дяком, і тоді говорив так, як всі попи говорять, боявся потім всіляких **духів*** (с. 199, “У нас все свято”). Засвідчено цю назву і в складі фрази дух спустити “померти”: *Як я вже буду бити, то мусить боліти, хіба би-с **дух** спустив* (с. 150, “Злодій”).

Те, що В. Стефаникові не байдужа проблема національного віровизнання, підтверджує семантика лексеми *віра*, яка функціонує саме в релігійному значенні “3. рел. Визнання існування Бога, переконання в реальному існуванні чогось надприродного. // Те або інше релігійне вчення, віровизнання” [4, с. 189]: *Таже ти гірше жида, бо то рахуєси не наша віра* (с. 126, “Палій”); *То правда, що най кожний свою віру тримає* (с. 158, “Такий панок”). У новелі “Палій” знаходимо уривок, у якому йдеться про навернення до віри в Бога, який керує нашими помислами та діями, що й зумовлює вживання лексеми *віра* та низки інших релігійних назв, напр.: *Но, але дав мені Бог такий розтулок у голові, що я повернувси назад до нашої віри. Як-єм уздрів його ласку небесну по полю, як жито просилоси під серп і земля аж цяпала: “Йди, Федоре, бери з мене хліб”, – а я лишив жида серед дороги та й пішов до Божої роботи. Дякую Господеві і до сьогодні! Він хрестився, цілував землю і бив поклони* (с. 122).

Привертає увагу номінація *покаяніє*, послідовно вжита в переносному значенні “ганьба”, яке не зафіксоване в тлумачних словниках: ...*Мой, таже це покаяніє на увесь світ, аби жінка лупила чоловіка, як коня!* (с. 14, “У корчмі”); *А ні, то будем ті бити, буду ті бити з дітьми насеред села! Най буде покаяніє на увесь світ!* (с. 17, “Лесева фамілія”). Як нам видається, переносне вживання цієї лексеми можна пов’язати і з релігійним лексико-семантичним варіантом “2. церк. Визнання віруючим своїх гріхів перед священником; сповідь” [4, с. 1025].

Достатньо часто, змальовуючи пекельні умови життя своїх героїв або їхні гріховні вчинки, новеліст використовує назви злої сили, які формують велике синонімічне гніздо: *чорт, дідько, нечисте, щезник, нечиста сила, тот, лихе*. Найбільш уживана назва *чорт* (“1. За упередженими уявленнями – надприродна істота, що втілює в собі зло і має вигляд темношкірої людини з козячими ногами, хвостом і ріжками; злий дух, нечиста сила, біс, диявол, сатана” [4, с. 1606]), напр.: *З-під печі виліз чорт із довгим хвостом та й сів коло баби* (с. 39, “Сама-саміська”); *Одної ночі злетілися до хати всі чорти. Гуляли, аж хата дрожала, а вітер такий здоймили, що він замерзав на печі. Потім позасідали*

поза стіл і повивалювали з утоми язика, такі самі, як той маленький язичок, що він його поклав під Курочкову стодолу (с. 119, “Палій”); За якусь там годину ці пів вбігає в ворота таке, як **чорт**, всілякими фарбами помальоване, і плаче, аж крізь вуха си промикає (с. 193, “Шкільник”). Пор. вживання інших синонімів, зокрема й евфемізмів *тот*, *щезник*: *Та й, уповідають, що якесь нечисте присилувалоси до него та мордувало на присні* (с. 72, “З міста йдучи”); *То вже як отворить арендар, то розливає зо страху горілку, бо руки йому трясуться, бо цих парубків ловила нечиста сила аж під його двері* (с. 199, “У нас все свято”); *А відки я наберу на вас, на дохторі, на аптики та на дідька рогатого?!* (с. 31, “Катруся”); *Якось був-єм у Коломії й дивлюся – йде якесь таке, як дідько, Господи ні прости! Чорне лице геть цалком і руки* (с. 65, “Засідання”); *Відай, воно правда, що він ще із замолоду купив собі щезника* (с. 72, “З міста йдучи”); *О, вже не меш із нас шкіру кавалками здоймати, вже ті тот висадив на бантину!* (с. 139, “Басараби”); *То сама опівніч, пане... лихе має тогди міць!* (с. 159, “Такий панок”).

Натрапляємо й на демінутиви *чортик*, *чортеня*, *дітчик* (останній у словниках відсутній): *Нараз вилетіла з печі хмара малих чортенят; Але малі чортики сідали всіма на руку та й не допускали хрест на собі зробити* (с. 39, “Сама-саміська”); *Розповідають так докладно про тих дітчиків, що все були існіські такі, як арендар* (с. 199, “У нас все свято”).

Іменник *пекло* в мові новел В. Стефаніка уживається у прямому значенні “1. За реліг. уявленнями – місце під землею, куди потрапляють душі померлих грішників для вічних мук” [4, с. 897] (разом із контекстуальним синонімом-перифразою *вічний кримінал*) і в переносному “2. Нестерпні, жахливі умови, обставини” [4, с. 897]; так само і *рай* “1. За реліг. уявленнями – місце, де блаженствують праведники після смерті. // За біблійною легендою – сад, в якому жили перші люди Адам і Єва до гріхопадіння. 2. перен. Красива, благодатна місцевість. // Чудове, спокійне, щасливе життя. // Насолода, блаженство, щастя” [4, с. 1199]. Пор.: *А ти, Боже, як можеш, то прости, а не воля твоя – то жбурни мене в твій вічний кримінал. Ти ж маєш пекло* (с. 186,

“Межа”); *А так **пекло** у хаті. Боже, Боже, не тримай ні більше на світі, бо видиш, що нема як жити...* (с. 44, “Осінь”); *Книжки читають, образи купують, таки живі до **раю!*** (с. 289, “Побожна”); *Ова, ото би сми втратили **рай** на землі і маєтки лишили!* (с. 128, “Кленові листки”). Лексема *амінь* у знач. “кінець, смерть” позбавлена сакрального змісту, напр.: *Ой, Миколайку, кобих ті хоть умерлого видів. Вже і мені, синку, тут буде **амінь!*** (с. 12, “Стратився”).

Таким чином, розглянувши семантичні особливості релігійної лексики в новелістиці В. Стефаніка, ми встановили, що в аналізованих художніх текстах представлено майже всі лексико-семантичні групи сакральних номінацій: назви Бога та інших святих осіб, найменування служителів релігійного культу, назви злої сили, номінації предметів церковного вжитку, сакральних споруд, релігійних книг, молитов, богослужінь, обрядів, назви дій та ознак, пов’язаних із сакральною сферою тощо. Оскільки релігійна лексика вживається переважно в прямій мові героїв, у її складі відсутні складні богословські терміни, а відображено особливості галицького розмовного, зокрема й діалектного, мовлення початку ХХ ст.

Абсолютна більшість релігійних найменувань репрезентує християнське віровчення і вживається з позитивним забарвленням. Правда, нерідко лексеми з ядерними позитивними семами новеліст використовує для опису важких життєвих обставин і душевних станів, тоді в них можуть з’являтися додаткові негативні семи. У творах В. Стефаніка представлені як однозначні сакральні найменування (таких менше), так і багатозначні, які виявляють саме релігійні значення, що переважно є основними в семантичній структурі лексем. Частина назв актуалізують як прямі, релігійні, значення, так і переносні (останні засвідчують явище десакралізації аналізованих найменувань). Окремі релігійні лексеми вживаються лише в переносних, переважно метафоричних, значеннях. У деяких випадках уживання сакральних номінацій супроводжується іронічним забарвленням аж до розвитку в них протилежних значень (енантіосемії).

У художніх текстах В. Стефаніка виявлено низку найменувань на позначення понять сакральної сфери, відсутніх у сучасних тлумачних

словниках. Це підтверджує наявність у розмовному мовленні набагато більшого числа релігійних назв, ніж їх фіксують лексикографічні праці. Такі лексеми необхідно, на наш погляд, включити до словникових реєстрів.

Перспективним вважаємо вивчення на матеріалі новел В. Стефаніка особливостей уживання в художньому мовленні стійких лексикалізованих сполук (*царство небесне, свячена вода* та ін.), фразеологізмів із релігійними компонентами, а також сакральних концептів на зразок *гріх, Бог, віра*.

Література

1. Абетка християнської науки і обряду. – Б. м. : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2002. – 340 с.
2. Баран Я. Структурно-семантичний та структурно-граматичний аналіз фразеологізмів у новелах В. Стефаніка / Баран Я. // Стефаніківські читання. – Вип. 2. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 84—86.
3. Василь Стефанік – художник слова : [монографія]. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 272 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
5. Данілова А. Концепт *хрест* у новелах Василя Стефаніка / Алла Данілова // Семантика мови і тексту : матеріали XI Міжнар. наук. конф., Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 р. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 153 – 156.
6. Єсипенко Д. Християнський світогляд Василя Стефаніка: шлях духовного зростання [Електронний ресурс] / Єсипенко Дмитро. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1308.html>.
7. Єсипенко Д. Чи знають Бога герої новел Василя Стефаніка? (вивчення творчості письменника у світлі християнського віровчення) [Електронний ресурс] / Єсипенко Дмитро. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1614.html>.
8. Крупа М. Мовні знаки християнського світогляду українців у художній прозі кінця XIX – початку XX століття / Марія Крупа // Християнство й українська мова : матеріали наук. конф., Київ, 5-6 жовтня 2000 р. – Львів : Вид-во Львів. Богослов. Академії, 2000. – С. 494—499.
9. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : [монографія] / Марія Скаб. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.
10. Словник української мови : у 20 т. – Т. 1. – К. : Наук. думка, 2010. – 912 с.
11. Стефанік В. Кленові листки / Василь Стефанік. – К. : Дніпро, 1978. – 216 с.
12. Франко І. З останніх десятиліть XIX в. / Іван Франко // Франко І. Вибрані твори : в 3-х т. – Т. 3 : Літературознавство, публіцистика. – [2-е вид., доп. / ред. колегія : Скотний В. та інші; упор. Баган О.]. – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 217—275.
13. Хороб С. Апокаліптичні ремінісценції в новелістиці В. Стефаніка / Хороб С. // Стефаніківські читання. – Вип. 2. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 38—39.
14. Ципердюк О. Д. Функціонування релігійної лексики в новелах Василя Стефаніка / Оксана Ципердюк // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаніка. Філологія. – Вип. XXXIV—XXXV. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету, 2012. – С. 157-165.
15. Шевченко В. М. Словник-довідник з релігієзнавства / В. М. Шевченко. – К. : Наук. думка, 2004. – 560 с. – (Словники України).

РЕЛІГІЙНА ЛЕКСИКА В НОВЕЛАХ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність нашого дослідження випливає з потреб сьогодення, “коли українська громадськість в пошуках аксіологічних орієнтирів звертається до духовних начал християнства” [7]. У літературознавстві вже були спроби розглядати особистість Василя Стефаника та його творчість у світлі християнського віровчення, закономірно в цьому контексті звертали увагу й на окремі релігійні поняття (див., напр.: [6; 7; 13]). Релігійну лексику в новелах В. Стефаника мовознавці зазвичай розглядають принагідно, зокрема М. Крупа, досліджуючи відображення релігійного світогляду українців у художній прозі кінця ХІХ – початку ХХ століття [8], Я. Баран, аналізуючи фразеологізми у творах новеліста [2], З. Каспришин і М. Лесюк, вивчаючи функції дієслова в семантико-граматичній архітектоніці Стефаникових новел [3, с. 122], О. Грещук, простежуючи роль словотвірних засобів у художньому тексті [3, с. 113-114], М. Скаб, характеризуючи концепт “душа”, зокрема його вербалізацію в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. [9]. Проте є вже й наукові розвідки, повністю присвячені тим чи тим проблемам функціонування релігійної лексики в мовистилі В. Стефаника. Так, А. Данілова на матеріалі творів митця розглядає концепт “хрест” [5]. В одній зі статей ми дослідили функціональне навантаження релігійних номінацій у новелах В. Стефаника [14].

Мета нашого виступу – проаналізувати лексико-семантичні особливості релігійної лексики в новелістиці В. Стефаника, зокрема простежити репрезентацію різних груп сакральних номінацій в аналізованих творах, звернути увагу на пряме та переносне вживання релігійних лексем, їх системні взаємовідношення.

Сакральні номінації в малій прозі В. Стефаника вживаються майже в усіх текстах аналізованої збірки “Кленові листки” [11], за винятком новели “Лан”. У зв’язку з цим, а також з огляду на слова І. Франка, який вважав, що “Стефаник – абсолютний пан форми”, “ніде не скаже зайвого слова” [12, с. 272], вважаємо, що їх використання в аналізованих художніх текстах не випадкове (детальніше про роль релігійних назв у новелах В. Стефаника див.: [14]).

Насамперед увагу привертають релігійні лексеми в назвах творів (“Ангел”, “Гріх”, “Камінний хрест”, “Побожна”, “Святий вечір”). Наповнені християнським змістом, вони попередньо налаштовують читача на відповідну тональність, є першими сигналами, що концентровано передають тему твору, зрідка проливають світло й на його ідейне наповнення. Зрозуміло, що семантичний простір відповідної релігійної номінації конкретизується в тексті.

У більшості новел В. Стефаника релігійні лексеми не винесені в заголовки, але зчаста вживаються в тексті й представляють найрізноманітніші лексико-семантичні групи християнських назв. Зазвичай номінації, пов’язані із сакральною сферою, уживаються в аналізованих творах у прямому, релігійному, значенні, і мають позитивне забарвлення. Вони є мовними знаками християнського світобачення героїв, виявом їх глибокої віри в Бога.

До найчастотніших релігійних найменувань належить лексема *Бог*, що є власною назвою надприродної істоти в християнстві. У новелах переважно збережено сакральний християнський зміст цього оніма: “Творець і володар Всесвіту, усього суцього, який керує світом” [10, с. 569]. Із таким самим значенням рідше вживаються номінації *Господь*, *Господь Бог*, *Пан Біг*. Прикметно, що В. Стефанік майже не використовує назв окремих Божих осіб, відображаючи таким чином особливості розмовного мовлення. Виняток становить їх уживання в уривках молитовних текстів, напр.: – *Мнеоці, і Сина, і Світого Духа, амінь. Очинаш, і жи єс на небесі і на землі...* (с. 50, “Новина”; тут і далі, покликаючись на текст аналізованої збірки новел В. Стефаніка [11], у круглих дужках подаємо лише сторінку та назву новели; релігійні оніми відповідно до сучасних правописних норм пишемо з великої літери).

Теоніми *Бог*, *Господь*, *Господь Бог* зчаста виступають у ролі адресата мовлення, до якого звертаються герої новел, висловлюючи свої прохання або навіть незадоволення: *Боже, ти подаруй мені решту моєї дороги, бо я не годен вже йти!* (с. 97, “Дорога”); *Господи, не карай ні тежко – бідну одову* (с. 46, “Шкода”); *Прости мені, Господи милосердний* (с. 99, “Скін”); *Господи Боже, із замолоду то ти рідше до мене приступав із моїм гріхом, а тепер ні на годину не відступаєш* (с. 185, “Межа”); *І чому ти, Боже, не благословив їх? І відтоді я тебе, Боже, не боюси!* (с. 186, “Межа”). Більш емоційно насаженими є повтори звертань, їх уживання в пестливій формі, що допомагає авторові змалювати горе, відчай героїв, напр.: *Боже, Боже, найди мені лік* (с. 31, “Катруся”); *Боже, Боже, за що ні так тежко караєш?; Божечку, Божечку, найди мені смерть* (с. 43, “Осінь”).

У наведених прикладах онім *Бог* та його синоніми актуалізують переважно негативно забарвлені семи ‘кара’, ‘страх’, проте загалом новели засвідчують в аналізованих теонімах більший вияв сем із позитивними конотаціями: ‘всесильність’, ‘допомога’, ‘святість’, ‘милосердя’, ‘втіха’, ‘доброта’, ‘справедливість’. Пор.: *А так мені Бог годив, що що загадаю, та й маю; Ой синку, тото ті Бог файний талан дав у руки, нема такої днини і години, аби-м Богові світому не декувала за тебе* (с. 25, “Майстер”); ... *Господи милосердний, ба що-м так глибоко зогрішив, що женеш ні за світові води?; Не раз, як днинка кінчилася, а я впаду на ниву та й ревно молюси до Бога: Господи, не покинь ні ніколи чорним кавалком хліба...* (с. 58, “Камінний хрест”); ... *Тото, небого, десь б’єш головов у стіни, тото до Бога ридаєш!* (с. 11, “Стратився”); *У Бога нема, що цес файний, а цес старий, а цес бідний, у Бога всі однакі; що має Бог дати, то дасть і найбіднішому і найбагатішому...* (с. 27, “Майстер”).

Сакральне наповнення зберігають аналізовані теоніми, на наш погляд, і в складі стійких зворотів, напр.: *Здайтеси на Бога – може, вас потішить...; Лиш один Бог знає, як я тот грейцір гірко претала, заки напретала...* (с. 45, “Шкода”); *Бо за свою газдиню ти ласки в Бога не доступиш* (с. 78, “Святий вечір”); *Певне, що п’єному добре спати, так і Бог приказав* (с. 121, “Палій”). Серед фразем із релігійними компонентами *Бог*, *Господь*, *Пан Бог* переважають етикетні вирази, що виражають здебільшого застереження-прохання (напр.: ... *а як, не дай Боже, виросте, то буде блукати без мня наймитюгою* (с. 187,

“Гріх”); *Такий я страх дістав, що най Бог боронить!* (с. 26, “Майстер”); *Най Пан Біг хоронить кожного доброго чоловіка...* (с. 27, “Майстер”); *Ти так страшно гориш та так кашляєш, що най Бог сохранить!* (с. 30, “Катруся”); *Молиси за мене, най мене Бог хоронить* (с. 121, “Палій”); *Але рівно не дай Боже нікому доброму на жіночий розум перейти!* (с. 55, “Камінний хрест”)); побажання (напр.: *Може, кажу, Бог вам допоможе, як здастися на него. Най вам Бог дасть якнайліпше* (с. 45, “Шкода”); *Куме Іване, дай вам Боже прожити ще на цім світі, та най Господь милосердний щасливо запровадить вас на місце та й допоможе ласков своєв наново газдов стати!* (с. 55, “Камінний хрест”)); прощання (...*та й ідіть собі з Богом* (с. 67, “Засідання”)); побажання померлим (...*а так най жінка з Богом спочиває на могилі...*(с. 71, “З міста йдучи”)); побажання, коли п’ють (*Дай Боже здоров’є, чоловіче, я до тебе нап’юси!* (с. 151, “Злодій”)); подяки (*Але мене ще, Богу декувати, з памнеті не вікинуло...*(с. 81, “Діти”); *Їсти хочу, Богу декувати!* (с. 174, “Діточа пригода”)).

Зрідка лексема *Бог* уживається у формулах мовленнєвого антиетикету – прокльонах, лайці: *Най тебе, чоловіче, Бог піб’є, де ти нам вік пустив марне і діти осиротив! ...Нічо ти не кажу, най ті Бог скарає за мене та й за діти!* (с. 18, “Лесева фамілія”); *Пий, на таке діло пий, я не бороню, але чо ти на мене лучив, бодай тебе Бог скарав!* (с. 152, “Злодій”). Більше таких стійких сполук із лексемами *чорт*, *дідько*: *Ій, чорт вас бери, менше буду роботи мати, а пенсія одна* (с. 177, “Воєнні шкоди”); *А то хами здеморалізовані, а то бидло, вони гадають дістати відшкодування? Чорта в зуби!* (с. 179, “Воєнні шкоди”); *...презентував кровавий вексель, а тайстру дідько знає, хто спорожнив* (с. 198, “Червоний вексель”); *Та який дідько з зубами з твоїми?* (с. 181, “Morituri”).

Стефаникові новели водночас засвідчують і десакралізацію лексем *Бог*, *Господь* у ролі вигуків, які виражають співчуття (– *Боже, Боже, як народові тісно стало жити, а як свєта надійдуть, та й нарід таки веселиться, – гадкувала собі баба* (с. 87, “Лист”); *Та ще снів ми си недавно. Десь я беру воду з керниці, а він десь на самім споді у такі подерті кожушині, що Господи!* (с. 11, “Стратився”)); суму, жалю (*Боже милий, вже не годен я надточити тої нитки, що урвалася!* (с. 91, “Вечірня година”); *Ех, Господи, як Каленик Золотий не хомне Касіяна у писок, аж повна миска нацюркотіла* (с. 169, “Суд”)); осуду, зневаги (*Боже, Боже, таку маєш гямбу нехарапутну, як у старої конини* (с. 28, “Побожна”)); страху (*Та лиш тому три роки, як Лесь затягся; Господи, яка тогди буря зірвалася!* (с. 139, “Басараби”)) тощо.

Окрім оніма *Бог*, у новелістиці функціонують і спільнокореневі лексеми *Божий* “прикм. до Бог” [4, с. 91], *забожитися* “заст. Док. до божитися” [4, с. 376] (пор.: *божитися* “говорити “їй-богу” на підтвердження висловленого, присягатися Богом у тім, що сказане є правдою” [4, с. 91]), *по-божому* “2. розм. Як годиться, як слід; добре”, *побожно* “прикм. до побожний 1, 3” [4, с. 990] (пор.: *побожний* “1. Який ревно виконує всі релігійні обряди; віруючий. 3. уроч. Сповнений найщирішої шани, безмежно відданий; благоговійний, шанобливий” [4, с. 990]): *Та вже воно правда, що від Божої моці ніхто не сховаєси...* (с. 27, “Майстер”); *Бігме, вас не боюси, бігме, і сто раз забожуси, що не боюси* (с. 152, “Злодій”); *Аді, приніс-сми вам хліба, та й горівки крішку, та й білу дранку, та*

обійдіть собі свѣта **по-божому** (с. 76, “Святий вечір”). У новелі “Побожна” прикметник *побожний* втрачає релігійне позитивне наповнення й розвиває протилежне значення із забарвленням іронії, напр.: *Ото побожна!*; *Аді, які мені побожні, лиш фоста на заді хибує!* (с. 29, “Побожна”). Присвійний прикметник *Божий* зафіксовано й у складі стійкої сполуки *лишити на ласку (волю) Божу* “кинути напризволяще”, напр.: *...ци я маю лишити їх тут на ласку Божу та й тягнути голоден косов?* (с. 127, “Кленові листки”); *Я гадав, аби неправду корчувати, а то вони мене з корінем вірвали, жінку вбили та й діти лишили на волю Божу...* (с. 88, “Лист”).

Із назв надприродних істот в аналізованих художніх текстах виявлено іменник *ангел* “1. рел. Надприродна істота, посланець, вісник Бога; зображується звичайно у вигляді юнака з крилами” [4, с. 29], який разом із похідним демінутивом *ангелик*, контекстуальним синонімом-перифразою *дитинка Божя* утворюють синонімний ряд. Пор.: *Там був голій ангел, що тримав у товстих руках дві червоні рожі* (с. 37, “Ангел”); *Межи ними був ангелик, та й я єго купила* (с. 37, “Ангел”); *Ой дитинко Божя, минув вік, як у батіг траснув!* (с. 37, “Ангел”); *Знаєте, як сирота плаче, то всі ангели плачуть...* (с. 88, “Лист”); *Аді, це ангели перед смертев показуються* (с. 98, “Скін”).

Найменування святих осіб представлено лексикалізованими сполуками *Матір Божя, Матінка Христова, Николай свѣтий, Зарваницька Матір Божя: Але прийшла на поміч Матір Божя з образів. Та не хотіла довго помагати. Одної ночі прийшла та й сказала: “Більше тобі помагати не буду. Ходи зі мною”* (с. 184, “Нитка”); *Ой вже я си покликала і на днинку, і на Зарваницьку Матір Божу...* (с. 45, “Шкода”); *Ще гірше скулився та й взявся молити: – Матінко Христова, усім добрим людем стаєш на поратунок. Николаю свѣтий... – та й бився в груди* (с. 12., “Стратився”). Уживання двох останніх релігійних номінацій у ролі молитовного звертання зумовило їх пестливу (*Матінко Христова*) та діалектну (*Николаю свѣтий*) форми.

У двох новелах засвідчено апелятив-субстантивант *святі* (одн. *святий*) “Люди, які все життя присвятили служінню Богові і після смерті визнані церквою небесними заступниками віруючих” [4, с. 1301]: *Над заходом червона хмара закаменіла. Довкола неї зоря обкинула свої біляві пасма, і подобала та хмара на закервавлену голову якогось святого* (с. 9, “Виводили з села”); *Отак сидиши допізна з молодими парубками, байка іде така безконечна і страшна, що святі на образах ховаються у свої яскраві шати* (с. 199, “У нас все свято”).

Негативну семантику мають лексеми *грішник* “Той, хто має гріхи, грішить” [4, с. 262], *грішниця* “Жін. до грішник” [4, с. 262], які вступають в антонімічні відношення відповідно з іменниками *святий, свята*: *Я слабій вже, довго вам не поможу, але доки ще лажу, то буду за вами ходити, як грішник, і благати вас: не відкидайте мене...* (с. 159, “Такий панок”); *Подобала хата на якусь закліату печеру з великою грішницею, що каралася від початку світа та до суду-віку каратися буде* (с. 39, “Сама-саміська”).

Семантична група “Прибічники релігійних учень” представлена у В. Стефаника лише лексемою *хрестянин*, яка має виразний розмовний колорит (пор. літ. *християнин* “Той, хто визнає християнство” [4, с. 1573]): *Люди, ви не*

страхайтеся, що Тома вповідає, бо як він вам розповість, то вже мете знати, як воно цукається до **хрестянина** (с. 144, “Басараби”). Іменникові **хрестянин** значенням певною мірою протиставляються субстантиви **кальвін** “недовірок” [11, с. 208] (пор.: *недовірок* “2. заст. Той, хто зрікся своєї віри або недостатньо вірить у Бога, духів і т. ін. 3. зневажл. Людина, позбавлена хороших рис; виродок, негідник” [4, с. 755]), *невіра* “2. розм. Недовірлива, маловірна людина. 3. розм. Нехристиянин або той, хто не вірує в Бога; безбожник. // Уживається як лайливе слово” [4, с. 751], позначені конотаціями зневажливості: *Мамко, мамко, то-с ні дала за кальвіна, тото-с ми світ зав’їзала! Аді, в неділю береси бити!* (с. 29, “Побожна”); *Ти, кальвіне!* (с. 126, “Палій”); *Пустив го, невіра, марне* (с. 27, “Майстер”). Апелятив **кальвін**, імовірно, виник шляхом переосмислення оніма **Кальвін** (Кальвін – видатний діяч Реформації, засновник протестантської течії – кальвінізму, 1533 р. зрікся католицизму і створив першу громаду своїх прихильників. Жорстоко переслідував противників свого вчення [15, с. 175]).

Найбільш репрезентативними серед назв осіб є номінації на позначення служителів релігійного культу. Цілий синонімічний ряд утворюють лексеми *nip* “розм. Духовне звання у православній церкві, середнє між єпископом і дияконом. // Служитель релігійного культу, який має це звання й здійснює богослужіння” [4, с. 973], *ксьондз* “Польський католицький священник” [4, с. 594], *священик* “церк. Служитель культу православної церкви, за саном середній між дияконом і єпископом, а також особа, що має цей сан; служитель культу, який відправляє церковну службу; ієрей” [4, с. 1301], *єгомость* “піп” [11, с. 207], *рабін* (літ. рабин) “Служитель культу і духовний керівник єврейської релігійної громади” [4, с. 1194]. Найчастотнішими є лексеми *nip*, *ксьондз*, уживання яких виявляє як нейтральне або позитивне ставлення автора та його героїв до названих цими словами осіб, так і негативне. Прикметно, що недоброчливих оцінок стосовно інших служителів релігійного культу в новелах не простежується. Пор. у контексті: *Аді, отам коло воріт та nip проці кавав. Увесь мир плакав. Поредна, каже, жона була, працювала...* (с. 8, “Синя книжечка”); *Я з попом собі не заходжу, бо то гроші коштує...; То ти радикал та й не даєш попові з себе шкуру здирати?* (с. 111, “Май”); *А ви гадаєте, що nip має право такого ховати на цвинтарі?!* (с. 140, “Басараби”); *Робив таку політику, що мужиків не мав за ніц, попам не кланявся та мав великий жаль до Польщі і до начальника стації* (с. 196, “Червоний вексель”); *Приходжу, поцілував ксьондза в руку...* (с. 26, “Майстер”); *Аби-м ходив, як дика звір, лиш кобих не видів ні тих жидів, ні панів, ні ксьондзів* (с. 59, “Камінний хрест”); *Десь давно то, бувало, ксьондзи гійкали на нарід, аби не пив, аби не гайнував...* (с. 65, “Засідання”); *Добре ксьондз із Грушевої кавав...* (с. 66, “Засідання”); *Закликав я до себе нашого священника, розповів йому, лагоджуся на смерть...*(с. 159, “Такий панок”); *А коби коло мої дитини і мамка, і нянька, і добродзейка ходила, коби мені люди всего наносили, то і я би, єгомость, знав, як діти вчити!* (с. 128,130, “Кленові листки”); *Ци рабін нас вінчев, чи ксьондз слюб давав?* (с. 15, “У корчмі”).

Релігійне християнське наповнення актуалізують у новелістиці В. Стефаника й багатозначні лексеми **дяк** (діал. *дек*) “1. Служитель православної

церкви, що допомагає священику під час богослужіння; псаломщик” [4, с. 333], *брат* “4. Член релігійного братства; чернець” [4, с. 95], *черця* “діал. Член релігійної громади, який прийняв постриг і дав обітницю вести аскетичне життя відповідно до монастирського статуту; монах” [4, с. 1599]. Напр.: *В їх хаті почав дяк перший раз читати книжки* (с. 104, “Давнина”); *За столом сидить ксьондз, старші братя, богачики, а дек читає тоті казети, а ви покивете головами, як воли, ніби щось ви з того розумієте* (с. 123, “Палій”); *Та щось старший брат має на раді казати, – говорив вїйт. Старший брат церковний, Василь, почав говорити...* (с. 67, “Засідання”); *Проше, братя, до хати, най вам файно подякую за коледку* (с. 71, “З міста йдучи”); *Та якби вас тоті черці знали, що ви за чилединка...* (с. 29, “Побожна”). Лексема *брат*, як засвідчують приклади, переважно функціонує в складі описової сполуки *старший брат (церковний)*, якою називають авторитетного члена релігійної громади, що обраний з-поміж мирян і бере участь у церковному керівництві.

Номінацію *митрополит* “2. Вище звання православних і католицьких єпископів” [4, с. 669] ужито один раз: *Я мав один образ у хаті, так я його десь купив та й повісив, український образ українського митрополита* (с. 158, “Такий панок”). У новелі, звичайно ж, мається на увазі митрополит Андрей Шептицький, якого В. Стефанік дуже цінував, з яким був особисто знайомий і від якого неодноразово отримував матеріальну допомогу.

В аналізованій новелістиці виявлено й лексему *паламариха* “розм. жінка паламаря”, напр.: *То казала паламариха, що так цілу ніч Божу ним носило та мордувало* (с. 72, “З міста йдучи”). Її не подано в тлумачному словнику, де зафіксовано натомість у такому значенні лише іменник *паламарка* [4, с. 876].

Із християнським звичаєм хрещення пов’язане найменування особи *кум* “1. Хрещений батько стосовно до батьків хрещеника і хрещеної матері; батько дитини по відношенню до хрещеного батька і хрещеної матері” [4, с. 596], ужите в новелах В. Стефаніка як у чоловічому роді, так і в множині (*куми*), яка синкретично позначає осіб і чоловічої статі (*кум*), і жіночої статі (*кума* “1. Хрещена мати стосовно до батьків хрещеника і до хрещеного батька; мати дитини стосовно до хрещеного батька і хрещеної матері” [4, с. 596]). Напр.: *Куме, ви це пусте говорите, так ніколи не буде, бо люди мають си плодити; Це було до дітей, а тепер він звернувся до кумів* (с. 127, 128, “Кленові листки”).

Достатньо великим числом назв представлені у В. Стефаніка оніми на позначення християнських свят (*Святий вечір* “Вечір перед Різдвом” [4, с. 1301], *Різдво* “Християнське свято народження Христа, що відзначається православною церквою 25 грудня за старим стилем” [4, с. 1226], *Великдень* “церк. Християнське весняне свято, присвячене воскресінню Боголюдини – Спасителя світу Ісуса Христа” [4, с. 118], *Перша Богородиця, Друга Богородиця* “Назва двох церковних християнських свят (перше – 15 серпня – день кончини Богородиці; друге – 8 вересня – день народження Богородиці” [4, с. 1108]), окремі з яких відображають діалектне мовлення персонажів (*Свет-вечер, Зелені света* “церк. Одне зі свят православної церкви, яке відзначається на п’ятдесятій день після Великодня і супроводжується прибиранням хати всередині та зовні

зеленню” [4, с. 456]). Виявлені геортоніми є народними назвами відповідних релігійних свят, переважно мають прозору внутрішню форму і відрізняються від відповідних офіційних церковних найменувань. Із художніх текстів, де їх ужито, ми нерідко довідуємося також про звичаї й обряди, пов’язані з ними, їх значення в житті галицьких селян. Пор. в контексті: *Політичним арештантам-мужикам на Святий вечір* (с. 87, “Лист”); *Ще того Свѣт-вечера вони нам вечерю лагодили* (с. 77, “Святий вечір”); *Ви вже розум вістаріли, таже не мете на Різдво у такі нендзі сидіти!* (с. 76, “Святий вечір”); – *А в вас, мамо, на печі Різдво? Вінчую вас щестєм, здоров’єм, аби-сте ще прожили межі нами, – віншував син мамі та й цілував у руку* (с. 87, “Лист”); *А Марію убирати треба на Великдень, а хлопчиська все роздеруть, бо знають, що мама наново нашиє* (с. 184, “Нитка”); *...бо перепускався зі старою: вона – на Першу Богородицю, він – на Другу, вона – на Великдень, а він – на Різдво* (с. 100, “Давнина”); *Та що я вам кажу, дай Боже і вам здоровля, лиш не загрійте голови, як котрих Зелених свѣт: люди йдуть до церкви, село обмасне, а ви лежите, як дуб’є, під любистком...* (с. 182, “Morituri”). Для галицьких селян релігійні свята були певними часовими орієнтирами, напр.: *...до слюбу повитягала зі скрині такого плаття, що багачки зеленіли по снігові із зависті, бо це було по Різдві* (с. 196, “Червоний вексель”).

Лише в значенні “2. Релігійне свято на честь якогось святого або якоїсь релігійної події” [4, с. 1571] актуалізована багатозначна лексема *храм*, що функціонує в тексті новели разом зі спільнокореновими похідними *храмувати* “розм. Відзначати храмове свято, брати участь у цьому святі” [4, с. 1571], *храмові* “Учасники храмового свята” (останнє слово відсутнє в тлумачних словниках): *...та й казав, аби файно вбиралася, бо підуть на храм; Всі храмові іззираються як на чудо; Та так вони похрамували* (с. 74, “З міста йдучи”).

До одного з найчастотніших релігійних найменувань належить *церква* “1. Релігійна організація духівництва і віруючих, об’єднана спільністю вірувань та обрядовості. 2. Будівля, в якій відбувається християнське богослужіння” [4, с. 1583], яке вживається у 2-му значенні й називає сакральну споруду. Напр.: *Аді, гармата, гу-гу-гу, але вона в люди не стріляє, лиш у церкви, або в хати, або в школу* (с. 172, “Діточа пригода”). Церква для селянина є святим місцем, де настає просвітлення, де можна відмолити гріхи, пор.: *Але вкрала, що правда, то правда, та ще й з-під церкви!* (с. 70, “Засідання”); *А як тобі подієся така завороть у голові, та чому ж ти жінці не скажеш, чому до церкви не підеш?* (с. 142, “Басараби”). До церкви, відвідування якої щонеділі й у свята є обов’язком християнина, одягалися якнайкраще (*Я тебе файно вімию, вічешу, а завтра підеш зо мнов до церкви. Мама таку файну сорочечку і поясок дасть* (с. 21, “Мамин синок”). Церква – це місце, де звучить слово священника, думка якого є важливою для сільської громади (*Піп у церкві прокляв мене, люди минали мене* (с. 187, “Гріх”). Святість сакральної споруди, яка призначена для проповідування слова Божого, підкреслює антитеза *коршма – церква: Іван їх завойовував своєю бесідою. Робив із коршми церкву* (с. 25, “Майстер”).

Хоча іменник *церква* у 1-му значенні не зафіксований, але вживання похідного прикметника *церковний* засвідчує семантичні зв’язки саме з цим

лексико-семантичним варіантом твірного субстантива (“1. Пов’язаний з церквою (у 1 знач.), з релігією, з богослужінням; встановлений, прийнятий церквою” [4, с. 1582]): *Чи пам’ятка, чи яке **церковне** свято, забагато свят* (с. 202, “У нас все свято”). Переважно ад’єктив *церковний* містить конкретизувальну сему ‘який належить церкві’: *Я би, до пса, вже нічо не казав, якби воно моє, але **церковне**, та треба його боронити, – оскаржував Василь* (с. 67, “Засідання”).

Щодо інших найменувань сакральних споруд, то досить часто натрапляємо на лексеми-синоніми *гріб* (розм., рідко), *могила*, ужиті в значенні “1. Яма для поховання померлого. // Місце поховання і насип, горбик на ньому” [4, с. 683]. Напр.: ... *Ей, коби дід мій та підвіси із **гроба!*** (с. 7, “Синя книжечка”); *Пішли ми з мамою на **могилу**; Лиш вишневий цвіт із **гробів** летів за мною, як коли би тим цвітом сестра і мама просили, аби-м не йшов...*(с. 94, “Вечірня година”). В одній новелі зафіксовано найменування *дзвіниця* “Вежа для дзвонів на церкві, при церкві або окрема будівля з дзвонами” [4, с. 292]: *То ще з тих, що від **дзвіниці** лишилися* (с. 67, “Засідання”).

Назви предметів церковного вжитку представлено в Стефаникових новелах такими лексемами: *хрест* у значенні “1. Предмет і символ культу християнської релігії, який являє собою стрижень з однією або кількома поперечками у верхній половині. // Молитовний жест християн – знак, що нагадує такий предмет, зображується перехресним рухом особливим чином складених пальців правої руки” [4, с. 1572], *образ* у значенні “1. Те саме, що ікона” [4, с. 815] (*ікона* “Живописне, мозаїчне або рельєфне зображення Бога чи святого, якому поклоняються віруючі; образ” [4, с. 491]), *свічка* у значенні “1. Паличка воску, лою, стеарину з гнотом усередині, яку використовують для освітлення” [4, с. 1300], *дзвін* “Ударний сигнальний підвісний інструмент, звичайно із сталі чи бронзи, у вигляді порожнистої, зрізаної знизу груші, в середині якої вміщено ударник (серце)” [4, с. 292], *хоругва* у знач. “3. церк. Прикріплене до довгого держака полотнище (чи бляха) з зображенням Христа або інших святих, що його несуть під час хресного ходу” [4, с. 576] (пор.: “Церковне знамено – ікона на матерії, дереві, металі, прикріплена на довге дrevко, в вигляді римського знамена. Виносять хоругви в час хресних ходів” [1, с. 306]). Найчастотнішими є номінації *хрест*, *образ*, *свічка*. Пор.: *Будь-котрий молодий най вібіжить та най покропить **хрест** свіченев водицев, бо знаєте, що ксьондз на гору не піде. Прося я вас за це дуже грешно, аби-сте мені мого **хреста** ніколи не минали* (с. 58, “Камінний хрест”); *Потім поклав голову на **хрест** і почув від нього мороз* (с. 96, “Дорога”); *Лягли ви [слова] на мене, як лягає чорне каміння зломаного **хреста** на могилу в чужині!* (с. 161, “Моє слово”); *Якись панок поначіплював на підсіню таких **образів**, що на фіру не забрав би* (с. 37, “Ангел”); *Щось би-м сказав, та най мовчу, най шіную **образи** в хаті і вас яко грешних* (с. 55, “Камінний хрест”); *А це може бути таке, аби **образ** плакав?* (с. 159, “Такий панок”); *Знаєте, яке бідного, усе він рад, як до него прийде богач, бо як прийде богач, то **образи** ясніші стають, бо є кому під ними сідати* (с. 168, “Суд”); *Писану тайстру поклав під голови, в головах поклав **свічку**, аби горіла за страчену душу* (с. 13, “Стратився”); *Дедя зсукали ще **свічку***

та й казали, що якби-сте умирали, аби вам дати у руки і засвітити (с. 134, “Кленові листки”); В руках тримають малі погаслі **свічки** (с. 135, “Похорон”); З дооколичних сіл припливуть на ниви звуки **дзвонів** і будуть стелитися разом з росою по стернях... (с. 106, “Вістуні”); Минуло кільканадцять років, а перед Федорову хатчину принесли люди червоні **хоругви**. В хаті на лаві лежала його Катерина – велика і груба, аж страшина (с. 117, “Палій”).

В. Стефанік вдається й до персоніфікації сакральних предметів, що робить мовлення новел більш художнім. Пор: Горлаті **дзвони** над ним дзвонять, крисами голови доторкають; Дзвонів серця відриваються від них, і падають йому на голову, і ранять (с. 99, “Скін”); А **хоругвами** вітер носить та й питає: “А чоловік цієї жінки де подівси?” А подерта **хорогва** ему все каже: “В Станіславі, в криміналі!” (с. 88, “Лист”).

У новелах функціонують і похідні іменники та дієслова, мотивовані назвами предметів церковного вжитку: **дзвінок** “1. Зменш. до дзвін” [4, с. 292], **дзвонити** “1. Викликати звуки, ударяючи в дзвін, калатаючи дзвінком або б’ючи по деяких предметах” [4, с. 292], **хрестик**, **хресток** “Зменш.-пестл. до хрест 1-4” [4, с. 1572] (іменника **хресток** словники не фіксують), **хреститися** “2. недок. Рухом правої руки зображувати знак хреста, звернений на себе” [4, с. 1572], **перехреститися** “2. тільки док. Робити знак хреста над собою” [4, с. 934]. Напр.: Ви знаєте, що я собі на своїм горбі **хресток** камінний поклав (с. 57, “Камінний хрест); На її [труни] вічку білий тоненький **хрестик**, а ціла вона синя (с. 135, “Похорон”); А **дзвінок** на горі фурт **дзвонить**, і церкви нема, а **дзвінок** все **дзвонить**... (с. 26, “Майстер”); Стара коло него **хреститься** (с. 185, “Межа”); Глянув на небо, потім обернувся за куражкою, поспотрив долонею по голих грудях, **перехрестився** (с. 138, “Сон”).

Лексема **хрест** зрідка функціонує і в нерелігійному значенні “3. Предмет у вигляді фігури з двох планок, брусків, смужок і т. ін., які перетинаються між собою... // Мітка, знак такої форми” [4, с. 1572], з яким пов’язані також похідний зменшено-пестливий іменник **хрестик** і прислівник **хрестом**: Я, прошу, покладу знак своєв руков, аді **хрестик**, а ви підпишіть...; Не можна, – каже, – на векселях **хрестів** класти... (с. 84, “Підпис”); Ляг **хрестом** (с. 138, “Сон”).

Номінацію **хрест** засвідчено і в складі фразем **до хресту носити** “тримати дитину під час обряду хрещення; бути хрещеним батьком або хрещеною матір’ю” [4, с. 1572], **хрестом стелитися** “догоджати комусь, плазувати”: Баба тебе **до хресту носила**... (с. 141, “Басараби”); Хоч би Іваниха **хрестом стелилася**, то не допомогло (с. 54, “Камінний хрест”).

Назви релігійних книг, молитов, пісень, обрядів представлені в аналізованих творах окремими прикладами: **Псалтир** “1. Одна з біблійних книг Старого Завіту, що складається із 150 псалмів; Книга псалмів” [4, с. 1183], **молитва** “1. Дія за знач. молитися 1; моління. 2. Установлений текст, який промовляється, виголошується віруючими під час звернення до Бога, до святих” [4, с. 685], **Очинаш** (діал.) (1. розм. Молитва у віруючих християн” [4, с. 868], **коледка** (діал.) “1. Старовинна обрядова різдвяна пісня. 2. Обряд колядування” [4, с. 557], **коляда** (діал. *коледка*) “Старовинний обряд славлення Різдва свят

піснями (колядками). // Те саме, що колядка 1.” [4, с. 557], *відпуст* “церк. 1. Молитва, якою відпускаються гріхи. 2. Місцевий церковний обряд, під час якого масово відпускаються гріхи” [4, с. 178]. Окрім цих сакральних найменувань, уживаються в тексті новел і спільнокореневі з ними слова: *молитися* “1. Звертатися до Бога, до святих з проханням, подякою; проказувати слова молитви” [4, с. 685], *колядувати* “1. Співати колядки, брати участь в обряді, пов’язаному з виконанням цих пісень” [4, с. 558], *заколядувати*, *заколідувати* (діал.) “*етн.* 1. Почати колядувати, співати колядку. 2. Проспівати колядку” [4, с. 396], *відколядувати*, *віколідувати* (діал.) “Закінчити колядувати” [4, с. 171], *переколідувати* (діал.) “Колядувати краще, голосніше, довше від кого-небудь, перемагати в колядуванні” (останнього дієслова словники не фіксують). Див. у контексті: ...чи маєш **Псалтир** читати в церкві, чи цілу службу співати (с. 200, “У нас все свято”); Вечір ловив за очі, і баби вже не було видко, лише її **молитви** розходилися з печі по хаті (с. 77, “Святий вечір”); Має три роки та й геть **Очинашу** береси (с. 22, “Мамин синок”); Або дайтеся на **відпуст** Івана Сучавського; кажуть, що багато помагає (с. 45, “Шкода”); Дрантивим голосом цілу **коляду відколядувала** (с. 78, “Святий вечір”); Ой діти, **моліться** за грішного тата, він конає (с. 186, “Межа”); Тут арештанти як **заколідують**, то аж старий мур розсипаєси, аж ржа із гратів опадає; ...Як ще я хлопцем ходив **колідувати**, як ви, мамо, мене у тата здоволели, аби пустили у **коледу**, а потім як ми парубками вже ходили із скрипок **колідувати**. ...**Колідуємо**, а скрипка плаче межси нами, як дитина. Ми ще дужче, а скрипка рівно плаче, і ніколи ми її не могли **переколідувати** (с. 88, “Лист”); Бувало, прийдемо до него **колідувати**. **Віколідуєм** що **віколідуєм**, а він виходить із хати та й: *проше, братя, до хати, най вам файно подякую за коледку* (с. 71, “З міста йдучи”).

Зрідка натрапляємо у Стефаніка на найменування богослужінь *служба*, *служба Божя* “7. Виконання в церкві релігійних обрядів; богослужіння” [4, с. 1345] та християнського таїнства *слюб* (літ. *шлюб*) у діалектному фонетичному оформленні: *Я, небоже, не буду до служби Божої тягнути. Терпи, як можеш, до після служби, бо я тепер кров не буду пускати* (с. 181, “Morituri”); *Але у вдови – сім розумів, годила, забігала, до слюбу повитягала зі скрині такого плаття, що багачки зеленіли по снігові із зависті, бо це було по Різді* (с. 196, “Червоний вексель”). Зафіксовано й похідні, мотивовані цими релігійними назвами: пестливу форму *служебка*, якої немає в тлумачних словниках, та прикметник *слюбний* (літ. *шлюбний*) “Стос. до шлюбу” [4, с. 1626], ужитий із конкретизувальною семою ‘народжений у шлюбі’: *Та би-м просив вас, аби-сте за нас наймили служебку...* (с. 57, “Камінний хрест”); *Коло неї раз по раз розкривається величенька дівчинка слюбна, з-перед війни* (с. 187, “Тріх”). Лексема *слюб* ужита і в складі стійкої сполуки *брати слуб* “Одружуватися” [4, с. 1626]: *Так, як слуб-сми перед ними брали, та так хоче перед ними віпроцитиси з тобов на смерть* (с. 57, “Камінний хрест”).

Невід’ємною складовою релігійної лексики є своєрідні абстрактні найменування. У В. Стефаніка це лексеми *гріх*, *душа*, *віра*, *дух* (подаємо їх за порядком спадання частотності). Новеліст у своїх творах описує межові людські

стани, переступи, які чинять або про які розмірковують герої в складних життєвих обставинах, що найчастіше вербалізовано лексемою *гріх* “1. рел. Порушення релігійно-моральних догм, настанов і т. ін. 2. Поганий, непорядний вчинок; якась хиба, помилка, недогляд. 3. у знач. присудк. сл. Напорядно, недобре; недозволено” [4, с. 262]. Одна з новел, як ми вже згадували, навіть має таку назву – “Гріх” (дет. про семантичне та функціональне навантаження лексеми *гріх* у цьому творі див.: [14]). Але і в інших новелах ідеться про гріх, що видно з їх назв, напр.: *Скажи є мені, кілька служб наймати, кілька на бідні роздати, аби тобі Бог гріха не писав?..* (с. 13, “Стратився”); ...*Але гріхи треба відпокутувати, Бог буком не б’є!* (с. 122, “Палій”); *Не знаю, хто за кого буде-м гріх мати, чи ти за мене, чи я за тебе? Але гріх мусить бути, таке зайшло, що без гріху не обійдеши* (с. 151, “Злодій”). Контекст зчаста уточнює семантику лексеми *гріх*, пор.: *Не скажу, бо що правда, то не гріх* (с. 25, “Майстер”); *Ти в неділю переш? Та то гріх!* (с. 116, “Палій”); ...*дивиси, аби-с дитини не стратила, бо стиду вже не покриси, а гріха неспасеного докупиши* (с. 118, “Палій”); *Весна-красна, аді, ори собі, не роби сказів, а воли напій та й повертайси перед сонцем, бо за худобу більший гріх, як...* (с. 138, “Сон”); *Гріх голосити, як нема вмерлого* (с. 175, “Пістунка”). Стефаникові герої-християни добре розуміють не лише сутність гріха, але й те, що його потрібно відпокутувати, за нього доведеться відповідати перед Богом: *Дивиться око на тот давний гріх, що за него їм кара йде; Гріх, люди, гріх не минає, він має бути відкуплений!* (с. 140, “Басараби”); *Гріху, мій гріху! Я тебе відпокутую, і ти в мене виростеш великий, мій сину* (с. 190, “Гріх”). Нерідко лексема *гріх* функціонує разом зі спорідненими словами *грішити* “1. Робити, чинити гріх (у 1, 2 знач.)” [4, с. 262], *гріхуватися* (від *гріхувати* “діал. Вважати винним когось” [4, с. 262]), *грішний* “1. Який наробив гріхів (у 1 знач.)” [4, с. 262], *нагрішити* “розм. Наробити гріхів, провинитися” [4, с. 709], *зогрішити* (рідко) “1. рел. Учинити гріх, порушивши релігійно-етичні правила” [4, с. 475]: *Що ти, старий, говориш, не гріши!*; *Гріх гріхом, а я землі і тепер не дам; Та як вона засне змордована, як та мама, що нагодувала діти та вкрилася білими пеленами, як лебідь крилом, то я гріхувався прокидати сніг, аби не змерзла і не пробудилася* (с. 185, “Межа”); *Ой діти, моліться за грішного тата, він конає; Ой, діти, наш тато вже сконав у грісі* (с. 186, “Межа”); *Вже-м, відай, спокутувала усі гріхи, що-м нагрішила...* (с. 43, “Осінь”); *Господи милосердний, ба що-м так глибоко зогрішив, що женеш ні за світові води?* (с. 58, “Камінний хрест”).

Лексема *душа* актуалізує в аналізованій малій прозі Стефаніка переважно основне значення “1. Внутрішній психічний стан людини з її настроями, переживаннями та почуттями. // За релігійними уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини” [4, с. 333]: *Писану тайстру поклав під голови, в головах поклав свічку, аби горіла за страчену душу* (с. 13, “Стратився”); *А щось мені вже дорогов на душі потенькувало* (с. 26, “Майстер”); *Аж нам си душа радувала...* (с. 30, “Катруся”); *Мама йде до дверей, за нею і спів іде, і муки з душі* (с. 99, “Скін”); *У слабім, уриванім голосі виливалася її душа і потихоньки спадала між діти і цілувала їх по головах* (с. 134, “Кленові листки”); *Сесі*

*Басараби то на покаяніє людське родяться, і багатіють, і душу гублять; ...він [гріх] чоловікову душу возьме і дасть на вічні муки... (с. 140, “Басараби”); Слово своє буду гострити на кремені моєї душі і, намочене в труті-зіллі, пускати буду наліво...; Сто раз розпускаю сили своєї душі, аби далекими світами відшукали мені щастя моє (с. 162, “Мое слово”); Ліс шумить, навіває на душу всілякі забаванки, то платви треба, до оглоблів до саний, то молоді смерічки на деревце весільне, багато люди потребують ліса (с. 201, “У нас все свято”). У новелі “Діточа пригода” представлено народні уявлення про душу: *Вже плачеш, ніби то від кулі болить? Лиш дзенькне та вівертить діру в грудях, а душа тов дучков утече – та й по вас (с. 172); Дурна дівка, душа з мами пішла, а то вона, душа, і говорить, і дає хліба, і б’є... (с. 174).* Зрідка іменник душа вжито у значеннях “особа, людина”, “характер, натура, вдача”, напр.: *Та ще кілька я зашию, аби душу погодувати... (с. 67, “Засідання”); А так ішов разом з нами, бавився, в карти грав, а на старість таки показав московську душу (с. 157, “Такий панок”).**

Синонімом до лексеми душа в 1 знач. виступає іменник дух у 5 знач. [4, с. 332], який виявлено і в значенні “4. За міфологічними і релігійними уявленнями – добра або зла безплотна, надприродна істота, що бере участь у житті природи і людини” [4, с. 332]: *Озми собі пушку того духу та й пусти з-за стола... (с. 147, “Озимина”); А були такі часи, коли я не вилазив із церкви, як був дяком, і тоді говорив так, як всі попи говорять, боявся потім всіляких духів (с. 199, “У нас все свято”). Засвідчено цю назву і в складі фраземи дух спустити “померти”: *Як я вже буду бити, то мусить боліти, хіба би-с дух спустив (с. 150, “Злодій”).**

Те, що В. Стефанікові не байдужа проблема національного віровизнання, підтверджує семантика лексеми віра, яка функціонує саме в релігійному значенні “3. рел. Визнання існування Бога, переконання в реальному існуванні чогось надприродного. // Те або інше релігійне вчення, віровизнання” [4, с. 189]: *Таже ти гірше жиди, бо то рахуєси не наша віра (с. 126, “Палій”); То правда, що най кожний свою віру тримає (с. 158, “Такий панок”).* У новелі “Палій” знаходимо уривок, у якому йдеться про навернення до віри в Бога, який керує нашими помислами та діями, що й зумовлює вживання лексеми віра та низки інших релігійних назв, напр.: *Но, але дав мені Бог такий розтулок у голові, що я привернувси назад до нашої віри. Як-єм уздрів його ласку небесну по полю, як жито просилоси під серп і земля аж цяпала: “Йди, Федоре, бери з мене хліб”, – а я лишив жиди серед дороги та й пішов до Божої роботи. Дякую Господеві і до сьогодні! Він хрестився, цілував землю і бив поклони (с. 122).*

Привертає увагу номінація покаяніє, послідовно вжита в переносному значенні “ганьба”, яке не зафіксоване в тлумачних словниках: *...Мой, таже це покаяніє на увесь світ, аби жінка лупила чоловіка, як коня! (с. 14, “У корчмі”); А ні, то будем ті бити, буду ті бити з дітьми насеред села! Най буде покаяніє на увесь світ! (с. 17, “Лесева фамілія”).* Як нам видається, переносне вживання цієї лексеми можна пов’язати і з релігійним лексико-семантичним варіантом “2. церк. Визнання віруючим своїх гріхів перед священником; сповідь” [4, с. 1025].

Достатньо часто, змальовуючи пекельні умови життя своїх героїв або їхні гріховні вчинки, новеліст використовує назви злої сили, які формують велике синонімічне гніздо: *чорт*, *дідько*, *нечисте*, *щезник*, *нечиста сила*, *тот*, *лихе*. Найбільш уживана назва *чорт* (“1. За упередженими уявленнями – надприродна істота, що втілює в собі зло і має вигляд темношкірої людини з козячими ногами, хвостом і ріжками; злий дух, нечиста сила, біс, диявол, сатана” [4, с. 1606]), напр.: *З-під печі виліз чорт із довгим хвостом та й сів коло баби* (с. 39, “Сама-саміська”); *Одної ночі злетілися до хати всі чорти*. Гуляли, аж хата дрожала, а вітер такий здохмили, що він замерзав на печі. Потім позасідали поза стіл і повивалювали з утоми язика, такі самі, як той маленький язичок, що він його поклав під Курочкову стодолу (с. 119, “Палій”); *За якусь там годину ци пів вбігає в ворота таке, як чорт, всілякими фарбами помальоване, і плаче, аж крізь вуха си промикає* (с. 193, “Шкільник”). Пор. вживання інших синонімів, зокрема й евфемізмів *тот*, *щезник*: *Та й, уповідають, що якесь нечисте присилувалоси до него та мордувало на приспі* (с. 72, “З міста йдучи”); *То вже як отворить арендар, то розливає зо страху горілку, бо руки йому трясуться, бо цих парубків ловила нечиста сила аж під його двері* (с. 199, “У нас все свято”); *А відки я наберу на вас, на дохторі, на аптики та на дідька рогатого?!* (с. 31, “Катруся”); *Якось був-єм у Коломиї й дивлюся – йде якесь таке, як дідько, Господи ні прости! Чорне лице геть цалком і руки* (с. 65, “Засідання”); *Відай, воно правда, що він ще із замолоду купив собі щезника* (с. 72, “З міста йдучи”); *О, вже не меш із нас шкіру кавалками здохмати, вже ті тот висадив на бантину!* (с. 139, “Басараби”); *То сама опівніч, пане... лихе має тогди міць!* (с. 159, “Такий панок”).

Натрапляємо й на демінутивні *чортик*, *чортеня*, *дітчик* (останній у словниках відсутній): *Нараз вилетіла з печі хмара малих чортенят*; *Але малі чортики сідали всіма на руку та й не допускали хрест на собі зробити* (с. 39, “Сама-саміська”); *Розповідають так докладно про тих дітчиків, що все були існіські такі, як арендар* (с. 199, “У нас все свято”).

Іменник *пекло* в мові новел В. Стефаніка уживається у прямому значенні “1. За реліг. уявленнями – місце під землею, куди потрапляють душі померлих грішників для вічних мук” [4, с. 897] (разом із контекстуальним синонімом-перифразою *вічний кримінал*) і в переносному “2. Нестерпні, жахливі умови, обставини” [4, с. 897]; так само і *рай* “1. За реліг. уявленнями – місце, де блаженствують праведники після смерті. // За біблійною легендою – сад, в якому жили перші люди Адам і Єва до гріхопадіння. 2. *перен.* Красива, благодатна місцевість. // Чудове, спокійне, щасливе життя. // Насолода, блаженство, щастя” [4, с. 1199]. Пор.: *А ти, Боже, як можеш, то прости, а не воля твоя – то жбурни мене в твої вічний кримінал. Ти ж маєш пекло* (с. 186, “Межа”); *А так пекло у хаті. Боже, Боже, не тримай ні більше на світі, бо видиш, що нема як жити...* (с. 44, “Осінь”); *Книжки читають, образи купують, таки живі до раю!* (с. 289, “Побожна”); *Ова, ото би сми втратили рай на землі і маєтки лишили!* (с. 128, “Кленові листки”). Лексема *амінь* у знач. “кінець, смерть” позбавлена сакрального змісту, напр.: *Ой, Миколайку, кобих ті хоть умерлого видів. Вже і мені, синку, тут буде амінь!* (с. 12, “Стратився”).

Таким чином, розглянувши семантичні особливості релігійної лексики в новелістиці В. Стефаніка, ми встановили, що в аналізованих художніх текстах представлено майже всі лексико-семантичні групи сакральних номінацій: назви Бога та інших святих осіб, найменування служителів релігійного культу, назви злої сили, номінації предметів церковного вжитку, сакральних споруд, релігійних книг, молитов, богослужінь, обрядів, назви дій та ознак, пов'язаних із сакральною сферою тощо. Оскільки релігійна лексика вживається переважно в прямій мові героїв, у її складі відсутні складні богословські терміни, а відображено особливості галицького розмовного, зокрема й діалектного, мовлення початку ХХ ст.

Абсолютна більшість релігійних найменувань репрезентує християнське віровчення і вживається з позитивним забарвленням. Правда, нерідко лексеми з ядерними позитивними семами новеліст використовує для опису важких життєвих обставин і душевних станів, тоді в них можуть з'являтися додаткові негативні семи. У творах В. Стефаніка представлені як однозначні сакральні найменування (таких менше), так і багатозначні, які виявляють саме релігійні значення, що переважно є основними в семантичній структурі лексем. Частина назв актуалізують як прямі, релігійні, значення, так і переносні (останні засвідчують явище десакралізації аналізованих найменувань). Окремі релігійні лексеми вживаються лише в переносних, переважно метафоричних, значеннях. У деяких випадках уживання сакральних номінацій супроводжується іронічним забарвленням аж до розвитку в них протилежних значень (енантіосемії).

У художніх текстах В. Стефаніка виявлено низку найменувань на позначення понять сакральної сфери, відсутніх у сучасних тлумачних словниках. Це підтверджує наявність у розмовному мовленні набагато більшого числа релігійних назв, ніж їх фіксують лексикографічні праці. Такі лексеми необхідно, на наш погляд, включити до словникових реєстрів.

Перспективним вважаємо вивчення на матеріалі новел В. Стефаніка особливостей уживання в художньому мовленні стійких лексикалізованих сполук (*царство небесне, свячена вода* та ін.), фразеологізмів із релігійними компонентами, а також сакральних концептів на зразок *гріх, Бог, віра*.

Література

1. Абетка християнської науки і обряду. – Б. м. : Видавництво Івано-Франківської Теологічної Академії, 2002. – 340 с.
2. Баран Я. Структурно-семантичний та структурно-граматичний аналіз фразеологізмів у новелах В. Стефаніка / Баран Я. // Стефаніківські читання. – Вип. 2. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 84—86.
3. Василь Стефанік – художник слова : [монографія]. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 272 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
5. Данілова А. Концепт *хрест* у новелах Василя Стефаніка / Алла Данілова // Семантика мови і тексту : матеріали XI Міжнар. наук. конф., Івано-Франківськ, 26-28 вересня 2012 р. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 153 – 156.

6. Єсипенко Д. Християнський світогляд Василя Стефаника: шлях духовного зростання [Електронний ресурс] / Єсипенко Дмитро. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1308.html>.
7. Єсипенко Д. Чи знають Бога герої новел Василя Стефаника? (вивчення творчості письменника у світлі християнського віровчення) [Електронний ресурс] / Єсипенко Дмитро. – Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1614.html>.
8. Крупа М. Мовні знаки християнського світогляду українців у художній прозі кінця ХІХ – початку ХХ століття / Марія Крупа // Християнство й українська мова : матеріали наук. конф., Київ, 5-6 жовтня 2000 р. – Львів : Вид-во Львів. Богослов. Академії, 2000. – С. 494—499.
9. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : [монографія] / Марія Скаб. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.
10. Словник української мови : у 20 т. – Т. 1. – К. : Наук. думка, 2010. – 912 с.
11. Стефаник В. Кленові листки / Василь Стефаник. – К. : Дніпро, 1978. – 216 с.
12. Франко І. З останніх десятиліть ХІХ в. / Іван Франко // Франко І. Вибрані твори : в 3-х т. – Т. 3 : Літературознавство, публіцистика. – [2-е вид., доп. / ред. колегія : Скотний В. та інші; упор. Баган О.]. – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 217—275.
13. Хороб С. Апокаліптичні ремінісценції в новелістиці В. Стефаника / Хороб С. // Стефаниківські читання. – Вип. 2. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 38—39.
14. Ципердюк О. Д. Функціонування релігійної лексики в новелах Василя Стефаника / Оксана Ципердюк // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Вип. ХХХІV—ХХХV. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету, 2012. – С. 157-165.
15. Шевченко В. М. Словник-довідник з релігієзнавства / В. М. Шевченко. – К. : Наук. думка, 2004. – 560 с. – (Словники України).

Опубл.: *Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Вип. 678. Романо-слов'янський дискурс. – Чернівці : Видавничий дім “РОДОВІД”, 2013. – С. 47-56.*